

Inhoud deel 4:

Violtjes

Look

Pionierplanten

Basterdwederik

Vergeet-me-nietjes

Winterjasmijn

Bosanemoon

Munt

Roest

Eiken

Aronskelk

Gele composieten

Kamperfoelie

Grote kaardebol

Viooltjes

"Yet mark'd I where the bolt of Cupid fell:
It fell upon a little western flower,
Before milk-white, now purple with love's wound
And maidens call it love-in-idleness.
Fetch me that flower; the herb I shew'd thee once:
The juice of it on sleeping eye-lids laid
Will make man or woman madly dote
Upon the next live creature that it sees."

Uit: A Midsummernight's Dream, van William Shakespeare

Van mijn grootmoeder ken ik het gezegde "Meisjes die viooltjes dragen mag men kussen zonder vragen." Ik ben nooit meisjes tegengekomen die ze droegen. En of ik het dan gedurfd had is maar de grote vraag... We hebben wel bijna elke winter een kleinbloemige soort in de tuin (blauw natuurlijk!), want die trekt zich zelfs van de ergste kou niets aan. Alleen als ze -onder de sneeuw verstopt - platgelopen worden door de duiven leggen ze het loodje! Bijna het hele jaar door vind ik de donkerblauwe bloemen van het heerlijk ruikende 'Maarts' viooltje. Het verspreidt zich zonder menselijke hulp door de hele tuin: onkruid!

Beschrijving

Driekleurig
viooltje

Het Driekleurig viooltje is doorgaans eenjarig, kan tot 30 cm hoog worden en wortelt tot 45 cm diep. Het heeft een kantige stengel die zich meestal in rechte hoeken vertakt. De stengels dragen kleine, tegenover elkaar staande blaadjes, langgerekt tot ovaal met een gekartelde rand. Ze hebben steunblaadjes aan de basis die bijna net zo groot kunnen zijn als het 'echte' blad. De bloeitijd loopt van mei tot oktober. De bloemen zijn gemiddeld 1,5 cm breed en de kelkklippen steken niet uit. De topslip van de steunblaadjes is verreweg de grootste. Het Driekleurig viooltje geurt

heel licht.

Na het rijpen springen de eenhokkige vruchten met drie kleppen open waarbij het de zaden weggeslingerd worden. Er zit een mierenbroodje aan waardoor mieren ze meeslepen en ze zo verspreiden.

Naam

Het Latijnse Viola is van oorsprong een verkleinwoord van het Griekse ion, dat oorspronkelijk vion luidde. Daarmede werden planten aangeduid die lekker geurden. Bij Homerus vind je die naam al. In de Oudheid werd de naam ook wel met de mythologische Io in verbinding gebracht. Men denkt ook wel dat de naam afgeleid zou kunnen zijn van het Latijnse via = weg, omdat hij veel langs wegen groeit, maar ook van vir = kracht, omdat krachtig ruiken. Het driekleurig viooltje (*Viola tricolor*) komt van de wilde soorten het meest voor en is ook het bekendst. De Latijnse soortnaam *tricolor* betekent driekleurig (trio = drie, color = kleur). Deze kleuren, paarsviolet, geel en wit in vele tinten, zijn aardig variabel. In veel oude kruidboeken heet het driekleurig viooltje vaak 'Herba Trinitatis', 'Kruid van de Drievuldigheid'.

Andere soorten

Naast het Driekleurig viooltje vinden we in onze omgeving ook andere soorten. Het Maarts viooltje, Hondsviooltje, Akkerviooltje en Bleeksporig bosviooltje zijn in deze streek plaatselijk algemeen te vinden. Behalve de eerste soort laat ik ze verder buiten beschouwing.

Volksnamen

In Salland gebruikt men voor het Driekleurig viooltje de naam Drievuldigheidsbloempje nog steeds. De drie kleuren golden als symbool van de Heilige Drievuldigheid. In de christelijke symboliek was een door stralen omgeven driehoek met in het midden daarvan een oog een afbeelding van de drie-enige God. Dit dacht men ook te zien in de driekleurige, ietwat driehoekige bloemkroon met de donkere streepjes (de zog. honingmerken).

Volgens H. Brunswijk (1500) ligt hieraan een oude legende ten grondslag. Ooit verspreidde het Driekleurig viooltje een nog veel prettiger geur dan het Maarts viooltje (*V. odorata*). Overal vandaan kwamen de mensen om deze geurige bloempjes te plukken.

Daardoor werd veel rogge vertrapt en het Driekleurig viooltje wilde niet de oorzaak zijn van deze vernieling. De Heilige Drievuldigheid werd ingeroepen om de geur kwijt te raken. Het gebed werd verhoord en sinds die tijd is de plant geurloos. Omdat de Heilige Drievuldigheid eiste het plantje dan haar naam zou dragen ontstond de naam Drievuldigheidsbloempje.

Deze legende had een enorm verspreidingsgebied. In Frankrijk, Engeland, Duitsland en Italië komen respectievelijk de namen Fleur de la Trinité, Trinity violet, Dreifaltigkeitsblume en Erba della Trinita voor. De naam 'stiefmoedertje', slaat op de vorm van de bloemen, met het grote onderste blad als de moeder, de twee daarboven gelegen bloemblaadjes als haar eigen dochters en de bovenste bloemblaadjes als haar stiefdochteren. Die naam uit het Sallandse en Zuid-Limburgse gebied zal wel overgenomen zijn uit het Duits. Daar is de algemeen gebruikelijke volksnaam Stiefmütterchen.

Een ander vermoedt dat deze naam van een Siciliaanse volksnaam afkomstig is. In 1696 komt in de Hortus catholicus van Cupani het plantje voor onder de naam Soggira e nora: schoonmoeder of schoondochter.

De namen Grilkieker in Groningen en de Overijsselse Achterhoek en Griloo in Groningen slaan op de opvallende bloemkleuren. Gril of grel had als betekenis 'met lichte ogen' of 'met opzichtige kleuren.' Ze hebben het daar over 'Hai het grille ogen' en Griloo wil zeggen 'ain dy gril kiek'.

Ook in Groningen zag men in de vorm en tekening van de bloem een gezicht en dus sprak men over Gezichtjes. Langs de Veluwezoom kwam de naam Achterumkiekertjes voor, wat ook heel goed iets met een gezicht te maken zou kunnen hebben.

De naam Viooltje komt in heel veel plaatselijke vormen voor: Vieultje, Violet, Violetjes, Vigeletten, Viulke, Fiegeletjes, Filet en ook wel Kleine violetjes en Vlet.

Dodonaeus schrijft dat de naam Pensee, van de Franse naam pensées komt, afgeleid van penser = denken. De plant werd destijds tegen geheugenzwakte gebruikt. Waarschijnlijker is 'denk aan mij,' in de zin van vergeet-mij-niet. In 1571 wordt het plantje ook beschreven als Denk an mich. In Graubunden is sprake van Denkblümlen en in Sankt Gallen van Denggeli. De naam Pensee of Penseeboom werd bij ons alleen voor de gekweekte soorten gebruikt.

Namen in andere talen

In het Frans worden de namen violette en pensée sauvage gebruikt. In het Duits is de meest gebruikte is Stiefmütterchen. In het Engels 'Johnny-jump' vanwege het wegspringende zaad en omdat het op de meest onverwachte plekken opduiken kan.

Ziekte

Soms vind ik in de zomer planten van het Maarts viooltje met blosse, opgezwollen, witbehaarde bladeren. Eerst dacht ik dat ze een ziekte hadden, maar in het Gallenboek vond ik de veroorzaker van het verschijnsel: de Vioolbladgalmug.

Hondsviooltje

Akkerviooltje

Mythologie

Er bestaat een Griekse mythe over het Driekleurig viooltje. Ooit was Jupiter van en wandelde over de aarde. Hij had de herder aangenomen en droeg een
Hij zag toen dat een menigte zich naar de Juno begaf en hij volgde hen. Daar zag hij van koning Inachos van Argos als zoveel schoonheid legde hij het lam als lo, die hem herkende werd op slag jaloerse collega had het gezien en briefde was vreselijk jaloers en om lo tegen Juno veranderde Jupiter haar in een koe. Het hij als voedsel voor haar groeien.

Moerasviooltje

ontstaan van het de Olympus neergedaald gestalte van een jonge sneeuw wit lam bij zich. tempel van zijn vrouw de lo, de mooie dochter priesteres. Betoverd door offergave voor haar neer. verliefd. Maar een het aan Juno over. Die te beschermen Driekleurig viooltje liet

Geneeskracht

“De violet verdrijft verbuistheid, zwaarte en pijn van 't hoofd, en zou ook goed voor 't vallend euvel zijn.” (1727)

De plant bevat saponinen, flavoglycosiden, slijmstoffen, salicylzuur (zoals in aspirine, sommige zijn mensen er allergisch voor), alkaloiden (o.a. violine, dat braakneigingen kan opwekken), looistoffen, de vitaminen A en C, de mineralen calcium, mangaan en zink en ook nog etherische olie.

Als gevolg daarvan bezit het driekleurig viooltje allerlei therapeutische eigenschappen waardoor het een ereplaats kreeg in de traditionele huisapotheek. Zo werd het bij allerlei soorten kinderziekten gebruikt. Maar het had ook als bloedzuiverend, pijnstillend en slijmoplossend middel een bepaalde faam. In de volksgeneeskunst was het een bekend middel bij huiduitslag, eczeem en moeilijkheden rond de seizoenswisselingen.

De naam Freyssamcruyt dankte het aan het gebruik tegen 'freyssam' (dauwworm). Viooltjes worden geplukt als ze op het punt staan te gaan bloeien en het wordt zo snel mogelijk in de schaduw gedroogd, omdat het anders doorgaat met groeien, zelfs al is het geplukt. Daardoor zou veel van de waarde verloren gaan. Ook de wortels kunnen bewaard worden.

Het driekleurig viooltje is vooral depuratief (elimineert afvalstoffen en toxines) en diuretisch (ontwaterend), maar bevat ook methylsalicylaat (pijnstillend). Dat kun je gemakkelijk vaststellen aan de smaak en geur als je er op kauwt. Daarom wordt het voorgeschreven bij huidandoeningen (dauwworm, eczeem, psoriasis, impetigo, jeugdacne, ouderdomspruritus (jeuk zonder vaststelbare oorzaak), puistjes en berg (een soort roos) bij baby's. Maar ook bij algemeen oedeem (vochtophoping) en waterzucht en reumatische aandoeningen (vooral gewrichtsreuma) die gepaard gaan met koorts.

Recept van Jean Palaiseul:

Maak een afkooksel: 40-60 g gedroogde bloemen op 1 l koud water; minstens 1 uur laten weken; zeer langzaam aan de kook brengen; heel even (10-20 seconden!) laten doorkoken; 10 minuten laten trekken; zeven.

Neem bij huiduitslag en waterzucht 3-4 kopjes per dag, tussen de maaltijden door of in elk geval ½ uur vóór de maaltijd. Bij reumatische artritis 1 l. afkooksel per dag. Altijd zo lang mogelijk vóór en na de maaltijden.

Om de werking van het afkooksel bij huidandoeningen te versterken kunnen ook nog kompressen, in hetzelfde afkooksel gedrenkt, op de aangetaste plaatsen gelegd worden. 🐾

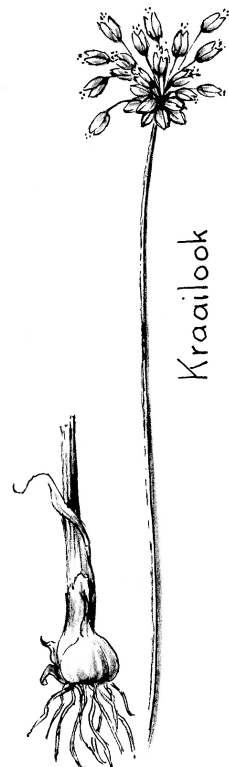
Look (*Allium spec.*)

Mijn vrouw doet aan bloemschikken. Het is prettig als er daarvoor in tuin wat voor het grijpen groeit. Met dat gegeven in het achterhoofd zagen we een jaar of wat geleden bij een tuincentrum zakjes met een verleidelijk plaatje van een uienbloeiwijze met paarsige bolletjes en een leuke groene kuif van look erop. We hebben er toen een meegenomen en de bolletjes een plekje in de voortuin gegeven.

Had ik nou maar op de Latijnse naam gelet! Niet gedaan dus. En daarmee haalden we ons een verschrikking in de tuin. Het bleek namelijk niets anders dan Kraailook te zijn. Waarom dat erg is lees je verderop. In de tuin is het een waar onkruid!

Kraailook (*Allium vineale*)

is een plant uit de lookfamilie (*Alliaceae*) met als familieleden onder andere Prei, Ui en Knoflook. De plant komt steeds vaker voor. Je vindt hem in weilanden, bossen, bosranden, bermen, lanen, parken en wijngaarden, op ruderele plaatsen in de duinen, stadswallen, rivierduinen, spoorbermen, rivierdijken, hogere delen van uiterwaarden en rotsachtige plaatsen, kortom: nagenoeg overal dus. En dat zegt al iets! De bloemen staan op lange, rechte, wat paarse stelen in een losbloemig scherm. De bloeiwijze bevat een massa bolletjes met soms een paar bloemen ertussen. Vaak bevat hij alleen maar van die bleke tot paarse broedbolletjes. Elk bolletje dat op de grond valt vormt een nieuwe plant. Broedsucces verzekerd dus! Eventuele bloembladeren zijn roze, paars of groenachtig wit, klokvormig en 2 tot 4½ mm lang. De meeldraden steken boven het bloemdek uit.

De plant wordt ongeveer 30-70 cm hoog, en bloeit van juni t/m augustus. Tussen het gras vallen de looksprietten niet op. Ze zijn lang, smal en groen. In de voortuin staan ze intussen overal, zaaien zich uit als een gek en zijn niet uit te roeien. De bolletjes zitten zo diep en vast dat je het plantje niet in zijn geheel uit de klei kunt trekken en dus ieder plantje apart moet uitsteken. Als je ze laat staan nemen ze de hele tuin over. En zo mooi zijn ze nou ook weer niet...

Bieslook (*Allium schoenoprasum* ook wel pijpgras genoemd) is een vaste plant uit de lookfamilie (*Alliaceae*) die afkomstig is uit Europa en Noord-Azië. Hij bloeit in juni en juli met blauw-roze-violette schermen. In België en Nederland komt bieslook in het wild voor, het liefst op kalkrijke, goed bemeste, vochtige grond, zowel in de zon als in de schaduw.

Maar Bieslook kun je net zo goed in een bloempot op de vensterbank of het balkon kweken. Met koffiedik en compost kun je bemesten. De plant heeft winterharde bolletjes, zodat hij in de lente heel snel op kan komen, bloeien en zaad produceren. Iedere bol vormt een aantal nieuwe bolletjes en plant zich zo ongeslachtelijk voort. Hij doet dat ook geslachtelijk door middel van zaden. De plantenklon vormt een pol.

Knip rustig regelmatig bladstengeltjes af: de plant groeit steeds weer aan. Vermeerderen is eenvoudig: graaf in de lente de plant uit, hak de kluit in tweeën en plant beide delen apart op. Na vier jaar is de grond uitgeput en kun je hem beter op een andere plaats zetten. Het is een prima drachtplant voor bijen.

Geneeskundig

In de volksgeneeskunde wordt Bieslook traditioneel gebruikt vanwege het feit dat het de eetlust en spijsvertering bevordert, vocht afdrijft, de bloeddruk verlaagt, licht laxerend werkt, wormen verdrijft, vet afbreekt, hoestdempend werkt en ook nog eens energie geeft. Daarnaast beweerde men vroeger ook dat het dronkenschap kon verdrijven en zelfs dat het aanspoorde tot onkuisheid. Naast vitamine A en B bevat de plant een hoog gehalte aan vitamine C. Mijn liefje, wat wil je nog meer... Die plant mag in je tuin toch zeker niet ontbreken!

Culinair

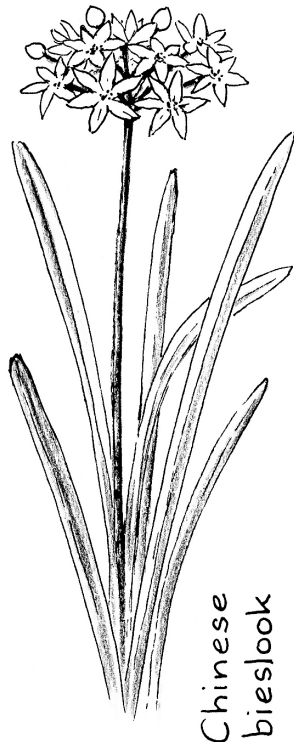
Je gebruikt in de keuken vooral de jonge dunne stengels.

Fijngesneden Bieslook is goed te combineren met peterselie en kan toegevoegd worden aan salades, kruidenboter, ragouts, (dip-)sauzen en dressings. Maar door koken, bakken of frituren verdwijnt de smaak. Bieslook moet je dan ook pas op het laatste moment aan een gerecht toevoegen. Ook bij drogen verliest bieslook zijn aroma. Invriezen is de beste manier om het voor keukengebruik te bewaren.

De bloemen lenen zich uitstekend als garnering van allerlei gerechten en kunnen rustig gegeten worden. In bloemstukken of droogboeketten misstaan ze niet.

Variant

Chinese bieslook (chin suàn) heeft grasachtig, plat blad. Het lijkt op gewone bieslook, maar heeft een zachte knoflookmaak, waardoor het kan dienen als vervanger van knoflook. Deze soort kun je zelf zaaien en is ook winterhard. Chinese bieslook kan wel tegen verhitten en kan ook worden ingevroren. In veel toko's is het als groente in bosjes te koop.

Chinese
bieslook

Daslook (*Allium ursinum*)

is ook een waardig lid van de familie. Het is in het wild in België en Nederland een vrij zeldzame soort en hier wettelijk beschermd. Maar in die bossen waar hij groeit is hij massaal aanwezig.

De soortnaam *ursinum* ('van de beren', *Ursus* = beer) is ontstaan door het oude bijgeloof dat beren zich na hun winterslaap eerst op deze plant zouden storten. Dit zou er tevens de oorzaak van zijn dat de plant ook wel Berelook wordt genoemd. De naam Daslook zal wel afgeleid zijn van het feit dat dassen vroeger in het bos vaak hun holen onder deze planten hadden.

De ovale bladeren zijn 3-5 cm breed, donkergroen en parallelnervig, niet lookachtig dus!

De zuiver witte bloemen hebben zes witte bloemdekbladen en staan in losse bolvormige schermen. Hij bloeit van april tot juni, soms tot in juli en wordt 30-40 cm hoog. Waar hij groeien wil is hij een woekeraar, staat daar in grote groepen en valt op door de sterke uienlucht. De bloem heeft zes meeldraden en een driedelige stamper met daar omheen zes breed ovale bloemdekbladen. De zaden zijn zwartbruin.

Daslook

De naam

De naam Daslook werd al in 1608 door Dodonaeus gebruikt: 'in Brabant van den gemeynen man Daslook gheheeten'. Maar de naam Berelook werd in de vorige eeuw in het boekje 'In het bos' van E. Heimans en Jac. P. Thijssse ook gebruikt. Of dat nu een echte volksnaam is geweest of een rechtstreekse vertaling van het Latijnse ursinum weet ik niet. De Duitse volksnaam is in ieder geval Bärenlauch. Dodonaeus schreef al 'dattet hedens daechs gemeynlijck Allium ursinum - dat is Beer Look - ghenaeemt wordt'. De namen Daslook en Berelook zouden ook kunnen wijzen op het feit dat allebei de diersoorten nu bepaald geen aangename geur verspreiden. Een oude Duitse volksnaam is daarom niet voor niets Stinkende Lauch. In het Engelse Lincolnshire is de volksnaam Stink plant en in Somerset heten ze Stinking Lilies.

Vooraf in Zuid-Duitsland zijn de laatste tijd veel streekproducten met een Daslookcomponent ontwikkeld. Je kunt er een heerlijke pesto mee maken. Ook ter vervanging van knoflook wordt het wel gebruikt, met als voordeel het ontbreken van de kenmerkende knoflookgeur.

Geneeskundig

Daslook is van oudsher geen onbekende in de geneeskunde. De plant wordt gebruikt bij darminfecties, als ontwormmiddel en vooral bij aderverkalking ter voorkoming van plaque in de bloedvaten. Het is goed tegen voorjaarsmoedheid en helpt bij gewrichtspijn. In de volksgeneeskunde werd hij vroeger zelfs als een soort universeel geneesmiddel beschouwd, wat uit het volgende Engelse versje blijkt:

'Eat leeks in Lide and ramsons in May and all the year after the physicians may play.' Hetgeen - vrij vertaald - wil zeggen: 'Eet prei in maart en daslook in mei; dan heb je het gehele jaar geen dokter nodig.'

Net zoiets dus als 'An apple a day keeps the doctor away.'

Was het maar zo gemakkelijk...

Culinair

Op de website NRC.nl/koken vond ik een recept:

(N.B. Dit kun je maken als je het zelf in de tuin hebt of er op een andere manier legaal aan kunt komen, want in de vrije natuur mag je Daslook absoluut niet plukken!)

Daslook- of bieslooksoep (voor 6 personen)

2 middelgrote uien, klontje roomboter, 6 aardappelen,
300 g daslookbolletjes en -bladeren, 300 g bieslook, 4 teentjes knoflook, 2 l kippenbouillon, 2 dl slagroom, 250 g zachte schapenkaas of creme fraiche.

Snij de uien in stukjes. Schil de aardappelen en snij die ook in stukjes.

Verwijder de worteltjes van de daslookbolletjes en snijd de bolletjes en de bladeren van het daslook fijn. De bloemstengels zijn te hard: weggooien.

Bak de uien vijf minuten zachtjes in de roomboter. Doe de aardappelen en de daslook erbij. Leg een stuk bakpapier over de pan en doe het deksel erop. Laat op laag vuur tien minuten smoren.

Voeg de bouillon toe, laat 20 minuten zachtjes koken en maal fijn met een staafmixer. Voeg de room toe, verwarm het geheel weer en dien de soep op met in elk bord een dotje zachte schapenkaas of creme fraiche.

Eet smakelijk!

Bronnen:

Diverse internetsites, o.a. Wikipedia en NRC.nl/koken

'Planten en hun naam' H. Kleijn, Meulenhoff, Amsterdam, 1970

Úit grootmoeders kruidenkast', J.H. Gottmer, Haarlem 1975 🐾

Pionierplanten

Ik wil het dit keer niet over een bepaalde soort maar over een hele groep planten hebben. Niet diepgaand of lang, maar - hopelijk - wel verhelderend.

De naam 'pionierplanten' betekent eigenlijk hetzelfde als 'onkruid'. We kunnen er heel ingewikkeld over doen, maar het zijn gewoon planten die elke geboden kans weten te grijpen. Lekkere losgewerkte grond, vers geschoffeld of omgeploegd en korte tijd later staan ze er al. Het is een lange rij. Een klein aantal is zelfs heel geliefd: Klaprozen en Korenbloemen bijvoorbeeld.

Maar al die andere? Niet in mijn eigen (achter)tuin graag!
Het zijn NIMBY-planten! Not In My Back Yard!

Ik noem er eerst maar een paar, dan weet je waar ik het over heb. Daar gaat-ie: naast Klaprozen en Kamille, Kleefkruid, Kleine veldkers, Korenbloemen en Kleine Akkerleeuwenklauw. En dan heb ik alleen nog maar wat planten met de beginletter K genomen... Want ook Melde hoort er natuurlijk bij en allerlei planten die we nu nog maar zelden tegenkomen door het uitbundige gebruik van bestrijdingsmiddelen. En van het laatstgenoemde plantje had je waarschijnlijk zelfs nog nooit gehoord. Maar hij staat echt al tien jaar lang bij mij in de tuin. Hoewel ik niet eens vaak schoffel... Ringelwikke en Bolderik waren vroeger berucht. Als hun zaden tussen de graankorrels zaten werd de partij subiet afgekeurd. Zo bang was men voor de zaadverspreiding! Zo iets betekende natuurlijk een enorme strop voor de boer!

Op graan- en grasakkers is het 'schoonhouden' tegenwoordig doodeenvoudig. De meeste pionierplanten zijn tweezaadlobbig. De zaden zitten net zo in elkaar als pinda's. (Dat zijn trouwens helemaal geen noten maar geroosterde bonen!) Ze hebben twee helften met een pluimpje ertussen en de kiemplantjes hebben een penwortel. Grassen en granen zijn eenzaadlobbig. De zaden bestaan uit één stuk en de kiemplantjes hebben een aantal gelijkwaardige wortels. Dit genetische verschil maakt het gemakkelijk ze gericht te bestrijden. Daardoor raak je de eerder genoemde ellendelingen dus lekker vlot kwijt!

En daardoor zie je dus in graslanden en korenvelden nu ook geen veldbloemen meer. Ze worden stomweg in de kiem gesmoord, kapotgespoten!

Het al eerder genoemde **Kleefkruid** (*Galium aparine*) uit de Sterbladigenfamilie (*Rubiaceae*) is ook zo'n eenjarig geval. Dat gegint nu, in mei/juni, te bloeien met kleine witte bloemetjes van 2 mm. De vruchtjes hebben net als de rest van de plant haartjes met een haakje. De vruchtjes blijven daarmee aan de vacht van dieren hangen en worden zo verspreid. Ook aan mensenkleren overigens, waardoor je er met kleine kinderen verbazend veel plezier mee kunt hebben! Deze plant groeit echt overal, zon of schaduw het maakt niets uit. Met de naar achteren gerichte haakjes op de vierkante stengel en blaadjes klimt deze slappeling langs andere planten omhoog. Daardoor komt hij er gewoon bovenuit. Omdat hij zo verstopt wortelt kunt je hem alleen maar wegtrekken, schoffelen lukt niet.

Eigenlijk wisten we allemaal wel dat Klaprozen pioniers zijn, dat er op de plek waar ze zo uitbundig groeien kort tevoren gegraven is. Hetzelfde geldt voor Kamille. Kijk maar eens naar gronden die voor woningbouw geschikt gemaakt worden of naar andere wel omgewerkte maar niet bespoten vlakten. Die zijn door de crisis natuurlijk wel zeldzaam geworden, maar met mazzel en een beetje goede wil...

Het is trouwens een leuke eye-opener als je die rottige onkruidplantjes die je elk jaar weer uit de tuin trekt of wegschoffelt eens determineert! Maak er dan eens een lijst van en stuur me die toe (naar het redactieadres in het colofon voorin). De ene tuin is de andere niet en ik vind het best interessant!

En soms zit er ook wel eens een erg zeldzame plant tussen! Zo heb ik tussen de uitgebloeide

Vergeet-me-nietjes wel eens **Stekelzaad**

gevonden, een totaal onopvallend ruwbladig adventiefplantje uit Zuid-Europa. Het lijkt op een kleinbloemig Vergeet-me-nietje

Maar alleen via wilde planten kenner Louis Jan van den Berg (medeauteur van de Atlas van de Flora van Oost-Gelderland) ben

ik achter de naam gekomen. Hij kon hem mij meteen zeggen hoewel het plantje al uitgebloeid, zelfs verdord was... Toch had hij het maar een keer eerder gezien! Mijn dag was toen wel weer helemaal goed!

Basterdwederik (*Epilobium*)

Denk je een leuk onkruidje uitgekozen te hebben voor de onkruidrubriek en ja hoor, daar gaat ie weer!

Naamsverwarringen en chaos!

Als je onder *Epilobium* zoekt vind je artikelen op internet en in Duitse flora's 'Epilobium angustifolium' als Latijnse naam voor het Wilgenroosje. Maar dat 'Wilgenroosje' heet volgens de laatste uitgave van Heukels' Flora (de botanistenbijbel) in het Latijn *Chamerion angustifolium* en hoort tegenwoordig dus bij een ander geslacht dan het Harig Wilgenroosje. Dat is namelijk een Basterdwederik (*Epilobium*).

Ga er maar aanstaan!

Over die Wilgenroosjes met grote bloemen wil ik het hier trouwens helemaal niet eens hebben. De aanleiding tot dit stukje was een andere *Epilobium*, een onkruidje dat pas opvalt als het kleine, bleekroze bloempjes heeft. Voor je 't weet heeft het weer plujsjes geproduceerd. En dan maakt het niet eens uit of het nu tien cm of een meter hoog is!

Bij het determineren blijken er vervolgens wel tien soorten van die basterdwederakkers te zijn! De rakker die bij jou en mij in de tuin steeds weer de kop opsteekt is hoogstwaarschijnlijk de **Kantige basterdwederik**, *Epilobium tetragonum*. Maar ik vond ook de Bergbasterdwederik (*Epilobium montanum*). Die bloeit kennelijk een klein tikkeltje later. Om het verschil tussen de soorten zien heb je echt een heel scherpe blik en een loep nodig!

Bovendien blijkt er tussen de soorten onderling uitgebreid vreemd te worden gegaan en zo ontstaan er talloze Basterdwederikbastaarden...

Je begrijpt het al: het geslacht Basterdwederik is berucht. De soorten zijn moeilijk uit elkaar te houden. Zonder loep, veel goede wil en een dito flora is er bijna niet uit te komen. Die verschillen schuilen o.a. in de hoeveelheid en soort beharing op de stengel en de vorm van de stempel.

Kantige basterdwederik heeft een wortelstok met korte uitlopers die in een rozet eindigen. De stengels zijn hard, vezelig en kantig, kort behaard of kaal en vaak rood aangelopen. In de herfst ontstaan er bladrozetten aan de voet om te overwinteren.

De bladeren zitten tegenover elkaar aan de stengel, zijn langwerpig en onregelmatig getand. Ze hebben geen of een heel korte steel.

Het Latijnse *Epilobium* komt uit het Grieks en heeft met de bloem te maken: *epi* betekent 'op', *lobos* 'peul' en *ion* staat voor 'viool'. De bloem lijkt namelijk op die van de **Damastbloem**. De Latijnse naam daarvan is tegenwoordig *Hesperis* maar was vroeger *Viola matronalis*. Het kenmerkende verschil is dat de bloem van *Epilobium* bovenop het vruchtbeginsel staat. *Tetragonum* betekent 'met vier hoeken'.

De bloemknoppen zijn spits. De bloemen hebben vier roze kroonbladen van vier tot acht mm lang. De kelkbladeren hebben geen klierharen en

de stempel lijkt op een knotsje dat niet ingesneden is. De doosvruchten zien er uit als hauwen en zijn tussen de zeven en tien cm lang.

En dat vind ik ruimschoots genoeg over de botanische kenmerken.

De belangrijkste verschillen met de Bergbasterdwederik: de bloemknoppen zijn rond en de stamper eindigt in vier slippen.

Dat het is een veelvoorkomend onkruid is blijkt wel, want in alle West-Europese talen heeft de plant een eigen naam. In het Nederlands is dat zoals gezegd Kantige basterdwederik en in het Fries Kantige tieneblom. De Engelsen noemen hem Square-stalked Willowherb (wilgenkruid), de Fransen Epilobe à quatre angles en de Duitsers hebben het over Vierkantiges Weidenröschen. Hij hoort bij de Teunisbloemfamilie of Onagraceae.

Chaos

Op Wikipedia vond ik een aardig verhaal over de chaotische naamgeving van Basterdwederik: “In de twintigste druk van de *Heukels' Flora van Nederland* van 1983 zijn al de soorten die in het Nederlands de naam Basterdwederik droegen omgedoopt tot *Wilgenroosje*. De naam basterdwederik was toch wat al te weerbarstig voor roze bloempjes met hartvormige kroonblaadjes, zo werd gezegd. De naam Basterdwederik heeft echter wel degelijk betekenis. Basterd wil zeggen de onechte wederik'. De echte werd in namelijk in de volksgeneeskunst toegepast. Wederik (een oude benaming voor wilg) heeft bladeren, die inderdaad in de verte aan die van een wilg doen denken. In de eenentwintigste druk was de naamswijziging echter weer ongedaan gemaakt en sindsdien heten de kleinbloemige soorten weer gewoon Basterdwederik.”

De echte **Grote wederik** (*Lysimachia vulgaris*) was het trouwens best wel waard om andere planten mee te vergelijken, want die heeft mooie geneeskrachtige eigenschappen. Je kan er bloedingen mee stelpen en er kan een ontsmettende zalf mee gemaakt worden. Basterdwederik bezit zulke eigenschappen beslist niet. Onkruid!

Bronnen:

Wikipedia en enige andere sites.

Vergeet-me-nietjes (*Myosotis spec.*)

Elk voorjaar staat onze tuin vol met Vergeet-me-nietjes. Daarvoor hoeven we helemaal niets te doen: ze zaaien zichzelf uit en groeien als onkruid.

Als je ze leuk vindt moet je dus niet te veel schoffelen! Dat levert dan in het vroege voorjaar een tapijt van prachtige blauwe bloemen op. Je begrijpt zo langzamerhand wel dat het een van mijn favorieten is! Maar elk jaar zitten er meer roze en witte exemplaren tussen!

Legende

Bijna iedereen kent de Vergeet-me-nietjes. Maar niemand vraagt zich af waarom die plantjes eigenlijk zo heten...

Een oud versje (met een modernere tekst) zegt het als volgt:

*'t Was een bloempje met een kopje
Hemelsblauw en groen het blad,
Met in 't hart een mooi geel knopje
Dat, helaas, zijn naam vergat!*

Het slaat op een nog oudere legende:

Toen de Heer alle bloemen een naam gegeven had moesten ze die zelf goed onthouden. Maar een blauw bloempje met een geel hartje kon zijn eigen naam maar niet onthouden. Het vroeg steeds aan de andere bloemen hoe hij ook al weer heette... Helaas wisten die dat ook niet. Toen moest hij wel terug naar de Heer om hem te weten te komen. Die stak zijn wijsvinger op en zei: *'Vergeet-mij-niet!'* Het bloempje schaamde zich diep en ging gauw terug naar de waterkant en verstopte zich tussen gras en de andere planten. Daar kun je het vandaag de dag nog steeds vinden.

De naam

De Latijnse naam *Myosotis* is uit de Griekse woorden *myos* (muis) en *otis* (oor) ontstaan. Daaraan doen de vorm en zachte beharing van de bladeren wel een beetje denken.

De naam *'Vergeet-mij-nietje'* zonder verdere toevoeging kom je in ons hele land tegen. Maar als je er een flora bij pakt vind je daarin wel zeven soorten.

De naam zou trouwens pas in de vijftiende eeuw ontstaan zijn en luidde toen *Vergisse min nit*. De naam *Muizeoor* is al ouder en was oorspronkelijk *Musekenór*. In de Achterhoek spraken de mensen zelfs in 1906 nog van *Moesoor*. Terwijl het lichtgeel bloeiende *Muizeoor* (*Hieracium pilosella*, een Havikskruidachtige composiet) er toch in de verste verte niet op lijkt. Afgezien van de lang behaarde blaadjes dan!

Familie

De plant hoort bij de grote familie van de Ruwbladigen. Een treffende naam, want het gros van de familieleden heeft ruw aanvoelend loof.

De Vergeet-me-nietjes heeft het Moerasvergeet-me-nietje, dat in het verhaaltje wel bedoeld zal zijn, de mooiste en grootste bloempjes. Het Stijf vergeet-me-nietje en het Zompvergeet-me-nietje hebben echter piepkleine bloemen waar je echt de loep bij moet pakken! Verder zijn in Nederland nog het Akker-, Bos-, Veelkleurig en Ruw vergeet-me-nietje te vinden.

Volksnamen

Volksnamen heeft deze plant ook meegekregen. In Groningen ontstond de naam *Blauwoogjes* (maar de oogjes zijn geel...). Omdat men het gevoel had dat de planten vooral voor schapen schadelijk waren, was in Overijssel van Schapengal sprake. In het Deltagebied komen *Stijfselbloempjes* (rond

Hulst) en Blauwstijfseltjes voor. Waarschijnlijk omdat de blauwe bloempjes in het waswater gedaan werden (als een soort 'zakje blauw'). Slootbloempjes, in het oosten van Drenthe heeft natuurlijk met de groeiplaats te maken. Maar waar Vette kous (Zuid-Beveland) vandaan komt is raadselachtig.

Over de grens

In het buitenland vinden we soortgelijke namen voor dit plantje. Kijk maar eens: in Duitsland Vergissmeinnicht, in Engeland Forget-me-not, in Frankrijk Ne m'oubliez pas, in Noorwegen Forglemm-mig-ikke, in Zweden Forgaet-mig-ej en in Denemarken Forget-mig-ej. Zelfs in Hongarije betekent de naam Nefelejcs precies hetzelfde!

Vergeet-me-nietjes golden als een zinnebeeld van trouw en liefde. Blauw is immers in de planten symboliek het symbool daarvoor. Daarom is het Vergeet-mij-nietje ook door dichters en zangers vaak bezongen.

Kleurvariaties

Het in de inleiding genoemde verschijnsel van roze en witte bloemen heb ik ook vastgesteld bij Boshyacintjes en Akeleien. Waarschijnlijk is er sprake van erfelijkheid, waarbij bij de roze vorm een van de twee genen voor blauw niet in orde is en bij wit beide. Dat heb ik tenminste vroeger bij genetica geleerd. Er duiken ook meer roze dan spierwitte exemplaren op en dat klopt dan. Als iemand een andere verklaring hiervoor heeft hoor ik dat graag.

Geneeskraft of magische krachten werden en worden aan Vergeet-me-nietjes bij mijn weten niet toegeschreven. Dus laat ik het hier maar bij.

Winterjasmijn (*Jasminum nudiflorum*)

Gele bloemen doen je aan het voorjaar denken. Narcissen, tulpen, Primula's en Forsythia maken je vrolijk: de warmere tijd komt er weer aan! Kinderen maken de zon op tekeningen altijd geel. Je hoort altijd weer dat er mensen in november de Forsythia al in bloei zagen staan. Ze slaan de plank helemaal mis. Ze hebben Winterjasmijn gezien. Die bloeit al volop in november, soms zelfs al in oktober en gaat tot februari door! Zeker als hij tegen een lekker warme muur staat. Mij geven de honderden bloemen altijd een prettig gevoel en bij elk huis met een tuin waarin ik woonde had ik er wel een!

Verwacht dit keer geen lang verhaal, anecdotes of geneeskundige achtergronden. Dit wordt een kort onkruidverhaal. Eigenlijk is het helemaal geen onkruid. Je hebt het zo weg als je er last van dreigt te krijgen.

De bladeren van Winterjasmijn zijn tegenoverstaand en bestaan uit drie deelblaadjes, die zijn eirond zijn. De vele gele bloempjes staan apart en zijn tot tweeëneenhalve centimeter groot.

Hij begint al in oktober te bloeien als het blad nog volop aan de plant zit. Na de eerste vorst valt dat echter gedeeltelijk al vrij snel af maar op het kale hout bloeit hij vrolijk door. De bloemen zitten direct op de donkergroene vierkante takken van twee jaar oud.

Oorspronkelijk komt Winterjasmijn uit China. Hij groeit daar in bergachtig gebied op tussen de 800 en 4500 meter hoogte en stelt maar weinig eisen aan de grond. En hij kan wel wat kou verdragen. Hij heeft alleen een verschrikkelijke hekel aan natte voeten.

Omdat de takken lang en slap zijn kun je Winterjasmijn het beste als leiplant tegen een muur laten groeien. Aanbinden is wel nodig. De slappe takken worden steeds langer en buigen door. Als ze wat ouder zijn en de grond raken maken ze op die plek heel gemakkelijk wortels. Je kunt de tak dan gewoon afsnijden en ergens anders planten. Laat je hem zijn gang gaan dan loopt hij meters per jaar van zijn plek weg. Kopen hoeft je Winterjasmijn dus echt niet. Als je er een weet te staan zal de eigenaar graag wat stekken afstaan!

Zaden heb ik nog nooit gevonden.

Plant winterjasmijn in de buurt van je huis. Dan staat hij beschermd en profiteert van de warmte die de muren uitstralen. Daarmee voorkom je ook enigszins dat de bloemen bevriezen. Bij scherpe vorst gebeurt dat namelijk nogal eens.

Omdat de takken zo dun en slap zijn kun je een pergola of een boog gebruiken om hem te ondersteunen als je hem solitair laat groeien of latwerk om hem bij een muur te houden. Zoals gezegd, aanbinden moet want ranken of hechtwortels heeft hij niet. Maar het is en blijft altijd een geweldig gezicht, zo'n vrolijke gevelbekleding in een nagenoeg bloemloze periode.

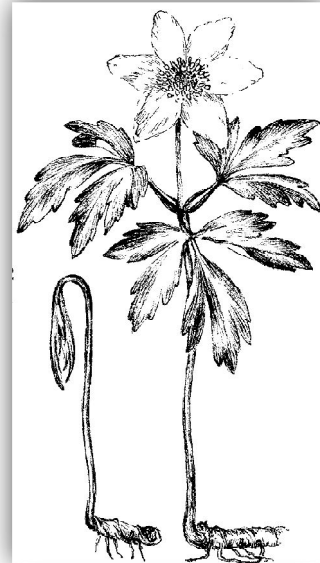
Jasminum nudiflorum is een warrige groeier. Als hij drie jaar of ouder is moet je hem ieder jaar in maart snoeien. Knip daarbij in ieder geval het dode of beschadigde hout uit de plant. Uitgebloeide scheuten knip je af tot op 2 à 3 ogen vanaf een hoofdtak. Bovendien kun je ieder jaar verjongingsnoei toepassen. Knip dan de langste en dikste tak bij de basis weg.

Snijd aan het einde van het najaar eens een mooie bos takken met knoppen af en zet die vier weken weg in een koelkast (temperatuur zo laag mogelijk). Zet ze daarna in een vaas. Na ongeveer 10 dagen bij kamertemperatuur zullen ze gaan bloeien. Ze zijn vrij lang houdbaar.

Bosanemoon (*Anemone nemorosa*)

Bosanemoontjes vond ik altijd al prachtig. Waarschijnlijk omdat je ze bij ons op de klei en het veen en zelfs in de duinen niet tegenkwam. Wat je ver haalt is lekker! Hoewel onbekend ook onbemind zou maken... Niet in dit geval! Een van mijn vrienden in Weesp metselde destijds een balkonbak en daar kon ik in het voorjaar de bosanemoontjes bewonderen. Ze deden het er verbazend goed in.

Nu heb ik ze zelf in de tuin. Ook bij ons in de straat in Ulft doen ze het goed in het bosje. Ondanks het feit dat er ladingen onverteerd blad van de Amerikaanse eik bovenop liggen. Knap hoor!

Verschijsning

Deze anemoon is de meest algemeen voorkomende van alle Europese soorten. In de lente staan ze in alle bossen van de gematigde zone, als een mooi groen met geel tapijt. Uit een langwerpige, breekbare wortelstok groeit een dunne, lichtbehaarde stengel van 10 tot 30 cm hoog. Vrij hoog aan die stengel staan 1 of 2 handvormig ingesneden bladeren met 3 of 5 getande punten. De steeltjes van de bloemen staan eerst rechtop, maar krommen zich steeds meer totdat de bloemen omgebogen naar de grond wijzen. Ze zijn wit, roze of purperrood en de kroonbladen zijn in werkelijkheid gekleurde kelkbladen. De zaden hebben een onbehaard, puntig uitgroeiseltje.

Deze soort komt in heel Europa voor, zowel in het laagland als in de heuvels en de bergen. Alle delen van de plant zijn heel erg bitter en er is dan ook geen dier dat ervan vreet. Hij bloeit van maart tot mei en na de bloei lijkt de hele plant wel verdwenen.

Naam en volksnamen

De naam Anemone komt van het Griekse anemos: wind. Theophrastus gebruikte hem al. De verklaring: als het waait vallen de blaadjes snel af. Maar het kan ook zijn omdat de bloemen al bij een zuchtje wind heen en weer gaan. Ook de oude Latijnse naam Flos venti (Windbloem), zou daarop wijzen. Hier te lande hadden en hebben we ook wat namen met 'wind' erin: Windbloem, Windkruid en in het graafschap Zutphen, Windroos. Maar dat kan ook van over de grens overgewaaid zijn, want in Duitsland heet de plant Windbuschröschen. In een boek van D. J. Tabernaemontanus, het 'Neu und vollkommenlich Kreuterbuch' uit 1588 staat 'Windröslein, wie ich den Namen vor 30 Jahren geben hab.' Ook in het Frans, Engels en Deens vinden we namen die met wind te maken hebben.

Dodonaeus schrijft in zijn Herbarius oft Cruydt-boeck van 1644: 'Dese cruyden, soewel de tamme als de wilde anemonen hebben hunnen naem in 't Grieksch anemone, dat is windt, ghecregen, omdat de bloeme nimmermeer opengaet dan als de wind waeyt soo Plinius betuyght; daarom worden se oock door sommighe herba venti gheuoemt.'

De naam Koekoeksbloem in de Overijsselse Achterhoek staat in verband met het bloeien. Dat doen ze net in de tijd dat de koekoek terugkeert.

Puitebloem uit westelijk Brabant is een beetje vreemd. Puite is de naam voor kikker en die vind je weinig in bossen. Maar hij komt ook voor onder heggen en kreupelhout en ook in grasland dat vroeger bos was en daar groeien de Bosanemoontjes ook wel.

In het graafschap Zutphen komt men de naam Achterumkiekertjes tegen, waarschijnlijk weer omdat door de wind de bloemen gemakkelijk doet bewegen. Brusse en Vogel (in 'Zelf waarnemen en ontdekken'): "Let erop hoe ze met de zon meedraaien. 's Morgens staan hun kopjes naar het Oosten en 's middags wijzen ze naar het Zuiden. Anemoontjes sluiten hun bloempjes zodra de temperatuur

beneden 10° daalt. Niet alleen tegen de avond maar ook overdag.” Misschien is dit de verklaring van de eigenaardige naam.

Volgens Ovidius vertelt een legende: ‘Dan Bion van Smyrna, den ouden Griekschen poët in het graf dicht van Adonis verhaelt, dat de bloeme anemone gheheeten eerst ghesproten is uyt de traenen die Venus op d'aerde storte, doen sy den selven jongheling Adonis beweende.’ De plant werd destijds geplukt om er de tempel van Venus mee te versieren. Omdat de Bosanemoon, zoals de naam reeds aanduidt, een plant is die in het bos haar natuurlijke standplaats heeft, kreeg zij de wetenschappelijke soortnaam ‘nemosus’ ofwel bosbewonend.

Dodonaeus gebruikt de naam Boschhanevoet. Deze naam kreeg de Bosanemoon omdat de bladeren veel lijken op die van de boterbloem, die hier en daar ook Hanevoet genoemd wordt. Wel begrijpelijk omdat veel ranonkels

dergelijke bladeren hebben. Bosanemoontjes horen ook bij dezelfde familie: de Ranonkelachtigen.

Medicinaal

Deze soort bevat dezelfde giftige stoffen als alle andere anemonen, in het bijzonder een proto-anemonine dat onaangename verschijnselen als heftige spiersamentrekkingen, kolieken met bloedverlies, bloedwateren, ademhalingsmoeilijkheden en hartstoornissen veroorzaakt. Deze schadelijke eigenschappen verdwijnen tijdens het drogen.

Melkbloem is ook ooit een volksnaam geweest. De planten werden gekookt en met vlees gegeten. Het ‘doet de Minnen melk in overvloed komen’. En deed dat de wortel ook: *Melkwortel* bestond ook.

Net als veel andere Ranonkelachtigen veroorzaakt het verse sap blaren op de huid. Toch werd de verse plant wel uitwendig gebruikt bij reuma en tandpijn. Daarnaast was het sap in de volksgeneeskunde ook een middel om de urine af te drijven. In de apotheek stonden de plant en de bloemen bekend onder de naam: *Herba et Flores Ranunculi alba*.

Bronnen:

Planten en hun naam, H. Kleijn, Meulenhoff, 1970

Wikipedia en andere sites

Munt (*Mentha spec.*)

Als er één plant is waar de Engelsen verzot op zijn is dat Munt. Ze gebruiken het in pepermuntjes, kauwgum, thee en als kruid op allerlei manieren bij het eten. Mint, hmmm!

Wij Nederlanders vinden het nog steeds tamelijk exclusief. Zo maar plantjes, de tuin of zelfs, het wild eten... Kom nou! Wat IVN-ers daargelaten, dat wel natuurlijk!

Ik herinner me als de dag van gisteren de indringende mentholachtige geur die ik altijd rook als ik als jongen van negen met mijn vader ging vissen in een wiel langs de IJssel bij Olst. Gekneusde watermunt. Wonderlijk maar heerlijk!

Deze plantensoort maakt lange boven- en ondergrondse ,lopers en kan daardoor in de tuin wel lastig zijn. Groeit als onkruid! Ik ga er daarom maar eens dieper op in.

Méntha aquática: Watermunt

Watermunt is een vaste plant, de lipbloemenfamilie (Lamiaceae) en komt behalve in Europa, ook in Noord-Amerika, Azië, Afrika, Australië en Nieuw-Zeeland voor.

De behaarde vierkante stengels worden tot 90 cm lang met gesteelde, enigszins langwerpige, gezaagde bladeren. Ze ruiken sterk naar pepermunt (*Mentha x piperata*).

De roodachtig lila bloemen bevatten veel honing en Watermunt is daardoor een geweldige drachtplant voor bijen. De vier meeldraden steken, net als die ene stijl met twee stempels en de kroon. De getande kelk is tot 5 mm lang. De bloeiwijze is bolvormig met één of twee schijnkransen.

Over de naam

Een sage van Ovidius zou ten grondslag liggen aan de naam *Mentha*. In die sage wordt verteld dat Hades, de god van de onderwereld, dodelijk verliefd was geworden op *Menthe*, de dochter van de watergod *Cocytus*. Hades' jaloerse echtgenote *Persephone* had dit door en veranderde het arme kind toen, wraak in een plant.

Anderen vertellen dat de naam afkomstig is van *minthos*, 'iets dat sterk geurt' in het Oud-Grieks. Minder leuk maar ook acceptabel...

Grieken beschouwden Munt als een heilig kruid en doden kregen steevast een bosje Munt mee. Dat was kennelijk een al heel oud gebruik, want in Egyptische graven van 1200-600 voor Chr. zijn zulke bundeltjes ook al gevonden. Dat was waarschijnlijk Pepermunt (*Mentha piperita*), een gekweekte vorm, toen al.

Volksnamen

Namen als Balsem, Boerenbalsem, Wilde balsem (in Friesland) en Balsemkruid zouden kunnen wijzen op gebruik na overlijden, maar waarschijnlijker is het - al dan niet vermengd met olie - een huismiddeltje tegen kwaaltjes geweest. De naam Boerenbalsem wijst tenminste flink in die richting. 'Balsem' zal wel verband houden met namen als *Balsamita* en *Balsemkrut* uit de vroege middeleeuwen. En dat het aan de andere kant als zodanig toch niet erg hoog stond aangeschreven mag blijken, de namen *Paddenbalsem* en *Kikkerbalsem*. Het valt trouwens wel op dat deze twee namen alleen in Friesland voorkomen.

Vanwege het aroma kreeg het elders de naam *Bakkruid*. Om dezelfde reden ontstonden *Aalkruid* en *Oalkruid* op de Noord-Veluwe omdat munt daar bij het stoven van aal werd gebruikt.

Omdat jonge planten er roodbruin, zien zijn de namen *Broene Bèrend* in Salland en *Bruine griet* in

Noord-Overijssel wel begrijpelijk. Daar was de plant een vast onderdeel van kruudmoes. Het gebruik van persoonsnamen voor planten komt wel meer voor, maar is doorgaans plaatselijk en heeft geen speciale betekenis.

Sterk geurende planten hebben vaak een grote aantrekkingskracht op dieren. Daarmee zal Hondenkruid (Groningen) wel in verband staan. Broekmint, Zuid-Limburg houdt verband met de groeiplaats: broek, drassig land. Zowel de Nederlandse soortnaam als de wetenschappelijke doen dat ook: aquatica: groeit in het water.

Kruizemunt en andere vormen als Kroezemunt, Kruizemuntkruid, Kruzemint, Kruzemünt en Wilde kruizemunt ontstonden door de overeenkomst in geur met de gekweekte Kruizemunt. Die naam is een verbastering van gekroesde munt, vanwege de gegolfde of gekroesde bladeren. Die naam is echt oud, want in het Middelnederlands wordt al Cru(y)semunte gebruikt. Vanwege de pepermuntgeur kreeg Watermunt in verschillende delen van ons land ook de naam Pepermunt(kruid). Roekeblad (Sallands) betekent gewoon ruikend blad.

De naam Rode wilde munte is afkomstig van Dodonaeus, want in 1608 schrijft hij: 'Dit cruyt wordt in Griex Sisymbrium geheeten/ int Latijn Sisymbrium, int Hoochduytsch Ross muntz/ Wassermuntz in Fransch Menthe Sauvage. Wij moghent int Neerduytsch Roode munte noemen om dat van de Witte wilde Munte te onderscheyden.' Waarschijnlijk is de naam Rossemunt (Groningen) overgenomen van het D,se Ross Muntz. Rossement is een verbastering. Een verklaring voor Rossemunt of Rossemint als afkomstig van ros: paardenmunt of Paardepolei is onwaarschijnlijk. Polei is wel een muntsoort, *Méntha pulégium*, die nu heel zeldzaam geworden is. Het enige verband met het woord paard zou zijn dat deze dieren hooi waarin Watermunt voorkomt niet lekker vinden. Nou ja...

Vanwege de pepermuntachtige geur werd munt vroeger wel gebruikt om vervelend gedierte op afstand te houden. De naam Vlooienkruid (zie Polei: *pulegium*!) in West-Friesland en Zuid-Holland zegt genoeg.

Munt ging ook door voor geneeskruid. Maar het is niet meer na te gaan of dit nu Watermunt geweest is of niet. Er is wel een oud D,se gezegde "Rheum (rabarber) und Menthe sind die besten Medikamente."

Broertje

Nog even iets over het familielid Akkermunt (*Méntha arvensis*). Het komt veel voor op akkers, vochtige zandgronden en andere vochtige plaatsen zoals waterkanten. De Latijnse soortnaam 'arvensis' betekent 'op akkers groeiend'. Hoewel er tussen Water- en Akkermunt wel kenmerkende verschillen bestaan zijn ze voor leken moeilijk, elkaar te houden. Daarom kregen ze vaak dezelfde volksnamen: Kroezemunt, Kruismunt,

Kruizemunt, Paardeblei, Wilde balsem en Wilde munt. Net als de vorige soort heeft Akkermunt ook namen als Broenen Berend, dit keer bij Zutphen. Ook in Zuid-Limburg vind je namen die met de bruinrode kleur van de stengels en jonge bladeren te maken hebben: Broenheilige of Bruinheilige: 'vermits het voor de lieflijke reuk op feestdagen onder de kerk-bestroysels vermengt wierd.'

En ook deze soort stond als geneeskruid bekend want er is (was) een Limburgs versje dat zegt:

*Bruinheilig is dien naam niet waard,
Zo zij niet ,drijft met een vaart
De wormen , de buik en maag
Die daar aan strekken tot een plaag.*

Recepten:

Voor de eerder genoemde Kruudmoes bestaan veel recepten. In grote lijnen gaat zo'n oud recept als volgt:

Benodigdheden:

ca. 3 ons gort, 2l karnemelk, 3 à 4 ons mager gerookt spek, 1 verse rookworst, 2,5 ons rozijnen, een half ons boter en stroop
Kies de kruiden maar naar smaak (allemaal hoeft niet): kervel, dille, peterselie, selderie, venkelblad, zuring, jonge brandnetels of toppen en jong bramenblad

Bereiding:

Gort schoonspoelen en een nachtje laten weken, zeven en laten lekken. Gort in een pan, karnemelk toevoegen. Gewassen rozijnen erbij. Aan de kook brengen en

een paar uur zachtjes laten koken. Kruiden fijnsnijden. Spek en worst in plakjes en stukjes snijden. Spek weer in de pan, samen met kruiden en boter. Al roerend verwarmen. Neem diepe borden. Leg de plakjes worst er omheen en doe er stroop (of honing!) over.

Muntrecepten van <http://www.michielbussink.nl> (er staan ook veel andere recepten op de site!)
Je kunt munt zowel vers als gedroogd goed gebruiken. Om te drogen hang je de bossen (water)munt op een donkere, koele, goed geventileerde plek. Daarna moet je de planten luchtdicht, droog en donker bewaren. Munt bevordert de spijsvertering, heeft een krampstillende werking, werkt verlichtend bij verkoudheid en zwangerschapsmisselijkheid en geeft een frisse adem.

Thee

Doe een of meer takjes en/of stukken wortelstok in een theepot en giet er kokend water op. 10 minuten laten trekken en je hebt een heerlijke frisse muntthee. 's Zomers is het lekker om de thee ijskoud te drinken. Je kunt ook een paar blaadjes laten meetrekken met de gewone (zwarte) thee.

Tzatziki

* 1 komkommer, * 2 knoflooktenen, * 3 deciliter yoghurt, * 2 eetlepels olijfolie, * 2 eetlepels fijngehakte (water)munt, * peper en zout
Rasp de komkommer fijn, bestrooi met zout en laat zo'n 20 minuten uitlekken in een vergiet. Pel en snipper de knoflook. Meng de yoghurt met de knoflook, uitgelekte komkommer, olie en munt en breng op smaak met peper en zout.

Munttapienade

* 3 handen vol munt, * 1 handvol in stukjes gehakt (oud) brood, * scheut olijfolie, * peper en zout, * mosterd, * rode-wijnazijn
Hak de munt fijn en roer hem door het brood. Roer er olijfolie door tot het geheel smeug is. Breng op smaak met peper en zout, mosterd en azijn. De saus komt nog beter op smaak als hij een tijdje staat. Munttapienade is lekker op de toast bij de borrel of bij gebraden (lams)vlees.

Kijk vooral ook eens op Michiels site 'FOODWALKS' Leuk!

Bronnen:

Planten en hun naam, H. Kleijn, Meulenhoff, 1970
Wikipedia en andere sites

Roest

Op de bladeren van de ruige en de kluwenklokjes in de tuin verschenen deze zomer in juli voor het eerst massaal oranjegele ronde vlekken, een soort kratertjes. Later werden alle bladeren geel, het leek wel herfst. Ook de onderkant van het blad was oranje: ter ondersteuning van onze olympische delegatie zeker...

Hetzelfde verschijnsel ken ik van de stokrozen en peren. Ook graan is er gevoelig voor. Het betreft hier zog. roesten. Roest is een parasiet die op hogere planten leeft. Interessant zijn ze als je er oog voor hebt...

Dit verschijnsel bleek 'roest'. Als de luchtvochtigheid en de temperatuur maar hoog genoeg zijn, zoals dit jaar, gaat de ontwikkeling razendsnel.

Nieuwsgierig geworden ben ik op internet gaan zoeken, in Wikipedia om te beginnen. Roest blijkt een schimmelsoort te zijn. Maar wat voor een! Als je de levenscyclus leest heb je meteen een woordenboek nodig en voor je de tekst begrepen hebt gaat er wel wat denkwerk overheen!

Probeer het maar eens! (*Verderop volgt een stukje in 'gewoon Nederlands' dat het verhaal wel wat duidelijker zal maken...*)

Daar gaat ie dan:

"De levenscyclus van roesten bestaat uit vijf stadia, die op twee verschillende waardplanten doorlopen worden.

Op de ene waardplant worden teleutosporen, basidiosporen en uredosporen gevormd en op de andere waardplant spermatiën en aecidiosporen.

De teleutospore is een dikwandige, gekleurde rustspore die in de loop van het seizoen gevormd wordt in het telium (vruchtlichaam). Het telium wordt net voor het afsterven van de waardplant gevormd.

De gestede teleutospore is tweecellig en heterothallisch. (Heterothallische organismen kunnen zich niet zelf bevruchten, maar zijn

aangewezen op een genetisch andere partner. Uit de spore groeit een draad, een hyfe op de eerste waardplant.

Na de samensmelting van twee verschillende hyfen ontstaat een gametangium, waarin de gameten of voortplantingscellen gevormd worden. Dit gaat bij zwammen ook zo. In het voorjaar kiemt de teleutospore en vormt een basidium, waarop de basidiospore gevormd wordt.

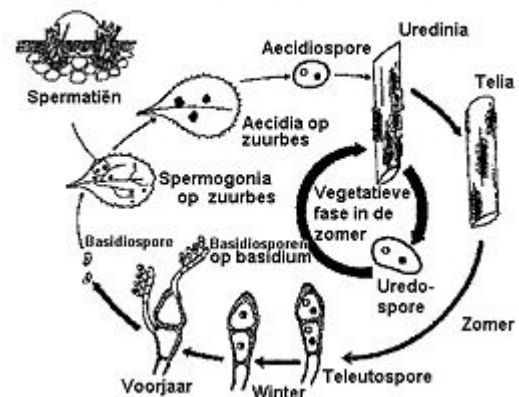
De basidiospore kiemt op de andere waardplant en vormt daar een spermogonium. In het spermogonium worden spermatiën gevormd. Na bevruchting van de spermatiën wordt een dikaryotisch (tweekernig) pro-aecidium gevormd, dat uitgroeit tot een aecidium met aecidiosporen.

De aecidiospore kiemt op de andere waardplant, waarna een uredinium gevormd wordt. Het uredinium vormt uredosporen, die vervolgens weer een uredinium vormen.

Later in het seizoen vormt tenslotte een uredinium teleutosporen."

Ben je er nog? Heb je 'm? Nou ik had 'm dus

Levenscyclus van *Puccinia graminis*

Ben je er nog? Heb je 'm? Nou ik had 'm dus

niet! Daar moet je voor 'geleerd hebben...'

Ik ben dus maar weer gaan snuffelen tot ik dit verhaal in gewoon Nederlands vond. En jawel hoor, alleen niet voor mijn Ruig klokje! Wel voor de perenbomen!

Hier volgt een artikel uit het cursusboek "Ziekten & plagen in de fruittuin", van Wim van Rooijen (Pomologische Vereniging Noord-Holland). De cursus geeft hij jaarlijks eind maart.

Hij schrijft het volgende:

"**Perenroest** heeft een ingewikkelde levensloop. Op de peer kan ze niet het hele jaar in leven blijven. In de winterperiode heeft de roest de Juniperus of wel de Jeneverbes, zoals Juniperus sabina, Juniperus Phitzeria en andere variëteiten, nodig. We hebben het dan over de meest gangbare/gewone Juniperussoorten uit de tuin.

De ziekteverwekkende schimmel **wisselt dus van waardplant**, maar kan op de Juniperus wel het **hele jaar** blijven leven.

Levenswijze

In het voorjaar waaien de zogenaamde teleutosporen, die op de jeneverbes zijn gevormd, over naar de perenboom. Onder vochtige omstandigheden kiemen deze en vormen ze sporidiën, die op hun beurt kiemen en het perenblad binnendringen. Daarna ontstaan de gele, vaak oranje omljnde vlekken op het blad, met een doorsnee van een halve tot één cm. Bij ernstige aantasting komen er meerdere vlekken per blad voor, wat de boom een 'geel' aanzien geeft. Aan **de onderzijde van het blad** ontstaan **donkergekleurde vruchtlichamen**, waarin de aecidisporen worden gevormd, die op

hun beurt de jeneverbes weer kunnen aantasten. In de bast van de jeneverbestakken ontstaat in het najaar de eerste aanleg van vergroeiingen. Deze verdikte takdelen zijn in het voorjaar **bruingeel tot oranje** gekleurd. In de verdikte takdelen worden de eerder genoemde teleutosporen in grote hoeveelheden gevormd, die vervolgens de perenbomen weer kunnen infecteren.

Verspreiding

In Nederland werd de ziekte jarenlang niet meer waargenomen. Dit kwam doordat er op het platteland over het algemeen weinig Juniperus groeide. Door de enorme uitbreiding van woonwijken bij steden en dorpen werden er in parken en siertuinen veel jeneverbesvariëteiten aangeplant, zodat de infectiehaarden dicht bij de perenbomen kwamen. De gevolgen hiervan zijn in heel Nederland zichtbaar.

Bestrijding moeilijk

De beste bestrijding zou zijn om alle aangetaste jeneverbesbomen in de wijde omgeving van perenbomen te verwijderen. Omdat dit niet uitvoerbaar is, is het ook mogelijk en dus aan te bevelen, de zieke delen uit de aangetaste bomen te halen. Dit moet in april gebeuren, voordat de sporeuitstoot naar de peer plaatsvindt. De zieke delen van de jeneverbes zijn dan het beste te herkennen aan de gelatineachtige, geel/bruine, opgezwollen plekken in stam en takken, die in het voorjaar naar buiten openbreken en dan bruin/oranje kleuren. Afsnoeiende takken moet je beslist niet laten liggen maar direct afvoeren. Doe ze bijvoorbeeld in de groene container. Wanneer dit

zorgvuldig wordt uitgevoerd zal de infectiedruk naar de perenbomen sterk afnemen. Chemische bestrijding bij de peer is niet altijd mogelijk, omdat hoogstambomen te hoog zijn om ze goed te kunnen bespuiten. Daarbij komt dat ze vaak naast watergangen staan, waar geen gewasbeschermingsmiddel in terecht mag komen. In particuliere tuinen is het ook moeilijk omdat niet iedereen wil spuiten of niet

over spuitapparatuur beschikt en niet weet welke middelen er voor Juniperus toegelaten zijn. Het middel Exact is een vrij onschuldig middel. Daarmee 3 keer om de 10 dagen spuiten in de periode ½ mei tot ½ juni.”

Roest op bramen

Ik hoop dat het je nu iets duidelijker is en dat je er iets mee kunt.

Ik ga mijn Jeneverbessen nakijken. Maar die van de burenen....

Bovendien weet ik ook nog niet wat de waardplanten voor de roest op de klokjes en stokrozen zijn!

Misschien kom ik daar nog wel eens achter...

Eiken (*Quercus spec.*)

Nee, eiken zijn geen onkruid.

Maar is het je opgevallen dat er dit jaar heel veel eikels waren? Vast wel! En had je ook gezien dat dit bijna alleen maar Amerikaanse eikels waren? Van die korte dikke met zo'n venijnig puntje!

De gewone, de zomereiken, hadden maar weinig vruchten. Vorig jaar hadden ze er veel meer. Die hadden toen een mastjaar.

Hoe komt dat? De verklaring is eenvoudiger dan je denkt! Een zomereik (en een wintereik trouwens ook) produceren hun eikels in één jaar tijd. Amerikaanse en Moerseeiken doen daar twee jaar over.

Vorig jaar heeft er bij *alle* eiken dus een prima vruchtzetting plaats gevonden. Dit jaar was die uitgesproken slecht. Volgend jaar zullen er dus naar verwachting heel weinig Amerikaanse eikels zijn! En van de inlandse moeten we dat maar afwachten. Stel je eens voor hoe onze Achterhoek eruit zou zien zonder eiken. Behoorlijk kaal! Er staan er nogal wat! Hoofdzakelijk zomereiken, maar ook Amerikaanse en Moerseeiken. Wintereiken zien we maar sporadisch.

Een paar soorten onder de loep

De zomereik (*Quercus robur*)

Het verschil tussen eiken is het gemakkelijkst te zien aan het blad. Het blad van de zomereik heeft onregelmatige stompe lobben, heeft 3-7 diepe bochtige insnijdingen, is asymmetrisch, 10-12 cm lang en het breedst in het midden.

Dat van de wintereik is ondieper en regelmatiger gelobd en de bladhelften vormen elkaars spiegelbeeld. De bladeren zijn meestal glanzender, donkergroen van kleur en harder dan die van de zomereik.

Ze zijn boven het midden breder dan eronder.

In de herfst is het iets gemakkelijker: de zomereik heeft dan 2-3 cm lange eikels, vaak in paren, op 5-12 cm lange *steeltjes*. Daarom noemen de Duitsers hem Stieleiche.

De eikels van de wintereik zitten als een *trosje* bij elkaar. Duits: Traubeneiche. Zijn eikels zijn eivormig en 1,5-2,5 cm lang, gemiddeld wat kleiner dus dan die van de zomereik.

Omdat de zomereik meer en grotere eikels produceert dan de wintereik, werd die vroeger veel meer aangeplant. Daarover later meer.

Gaaien en bosmuizen verspreiden de eikels. De gaai zorgt voor transport over een wat langere afstand (een paar kilometer), de bosmuis zorgt vooral voor verspreiding binnen het bos (rond 50 m). Als er niet teveel gegraasd wordt krijgen de jonge eiken de kans uit te groeien tot bomen. Jonge eiken (tot ca 3m) houden vaak gedurende de hele winter hun verdorde blad vast, een goede bescherming tegen vorst. In de winter herken je de boom het beste aan de knoppen: kort en stomp, glanzend lichtbruin en meestal kaal, maar erg variabel. Eiken zijn eenhuizig. De mannelijke en vrouwelijke bloemen staan in aparte bloeiwijzen maar wel allebei aan dezelfde boom. Mannen en vrouwen wonen in één huis!

Oudere bomen hebben een diep en vrij onregelmatig gegroefde schors en zijn grijsgroen van kleur. Naast lengtegroeven zijn er ook vaak horizontale dwarsgroeven. Bij wintereiken zijn die er niet. Hoe ouder de eik hoe dieper de groeven.

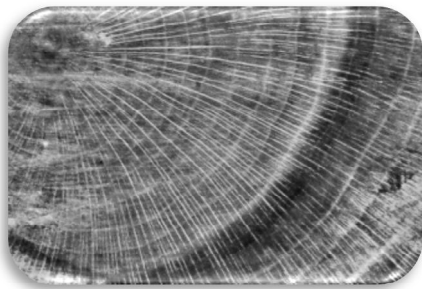
Habitus

De groeivorm van zomereiken is erg variabel.

Vrijstaande eiken kunnen wel 35 meter hoog worden. De kroon kan breed uitgroeien tot een koepel van 25 tot wel 35 meter breed. Maar in gesloten bossen krijgen eiken een lange rechte stam met een betrekkelijk kleine kroon hoog aan de boom. Ze worden daar in optimale omstandigheden 35 meter hoog, maar meestal halen ze amper de helft.

De dikste eik van Nederland vind je op landgoed Verwolde bij Laren in Gelderland. Hij heeft een stamomtrek van bijna 8 meter bij een hoogte van 25 m. In onze buurlanden staan nog veel dikkere eiken, met een stamomtrek tot 12-14 meter. De grootste eik van Europa is vermoedelijk de enorme eik van Ivenack in Duitsland. Die is ruim 32 m hoog met een stamomtrek van 11 meter op borsthoogte!

Nut en gebruik

Het kernhout bevat veel looizuur en heeft een bruine kleur. Het is hard, taai, erg duurzaam en goed te bewerken. Het is voor veel doeleinden bruikbaar: als bouwhout voor gebouwen, maar ook voor parket en meubels. Eiken met een lange stam leveren [fineerhout](#). Kenmerkend daarin zijn de zogenaamde "spiegels en sproeten", verhardingen van het hout veroorzaakt door mergstralen. Deze zorgen voor een prachtig patroon in hout voor meubelpanelen en deuren. Eiken leveren ook goed brandhout.

De bast van de eik (eek) leverde vroeger het zuur voor het looien van huiden. Die industrietaak is echter op synthetische

middelen overgestapt. Daarmee is een complete cultuur met de eik als middelpunt verdwenen. In eikenhout kun je **ringen** zien. De ring van het voorjaar en de ring van de zomergroei vormen samen een jaarring. De breedte ervan varieert met temperatuur en neerslag op de groeiplaats. Vanaf de Romeinse tijd is in grote delen van Europa veel eikenhout gebruikt voor balken in woningen en andere gebouwen. Door de bestudering van het patroon van de jaarringen daarvan over een lange periode (vele eeuwen) zijn reeksen per plaats gemaakt. Hiermee kan de bouwgeschiedenis van de panden heel nauwkeurig worden bepaald. Het jaarringonderzoek levert ook informatie op over het klimaat van vele afgelopen eeuwen.

Mast

Wanneer de zog. mast (de eikels) uit de boom valt, betekent dat veel voedsel voor dieren. Door [tannine](#) zijn eikels voor mensen ongenietbaar. Maar ze zijn buitengewoon voedzaam en bevatten tot wel 38 % vet. In de Middeleeuwen werden de varkens in de herfst de bossen ingedreven en "vetgemast". In die tijd ontstond ook het gezegde "op eiken groeit de beste spek". Daarom mochten eiken in die tijd ook niet zomaar gekapt worden. Mede daardoor kregen ze zo'n belangrijk aandeel in onze bossen.

Symboliek en mythologie

Omdat eiken vrij vaak **door de bliksem** worden getroffen was de eik voor de [Germanen](#) de heilige boom van de dondergod [Donar](#), voor de Romeinen van Jupiter, voor de Germanen van Thor. Hij was de heilige boom van de Kelten, ook al gewijd aan een dondergod: Taranis. Maar eikels brachten hun geluk en waren bezield door een goede fee. Aan de voet van heilige eiken vonden overal rituele bijeenkomsten

plaats, werden doden begraven en [offers](#) gebracht. Allerlei volken kenden dergelijke rituelen rond eiken. In Hellas (het oude Griekenland) was de eik zelfs aan de oppergod Zeus gewijd. In Engeland werd in 1998 aan de noordkust van Norfolk de stronk van een eik ontdekt die met zijn wortels naar de hemel wees en waar een ovale formatie van 54 eikenstammen omheen stond. Een unieke vondst. Het zijn waarschijnlijk de overblijfselen van een tempel uit de vroege bronstijd met een geschatte leeftijd van 4000 jaar en daarmee even oud als Stonehenge. Men denkt dat de stronk een soort altaar geweest is.

Leven

Jonge eiken groeien snel en zijn mede daardoor gevoelig voor aantasting door bijv. insecten en meeldauw. Maar vanaf hun honderdste levensjaar neemt de groeisnelheid aanzienlijk af. Dan groeien zij voornamelijk in dikte. Als ze de kans krijgen worden eiken 300 tot 400 jaar oud. Er zijn zelfs eiken waarvan men aanneemt dat ze 700 tot 1200 jaar oud zijn. Claims van 1300 tot 2000 jaar berusten echter op fabeltjes.

Vooraf in Engeland, maar ook in Zweden, Duitsland en Polen staan veel oude eiken. In Frankrijk zijn alleen heel lokaal echt oude solitaire zomereiken te vinden. De beroemd oude Franse eikenbossen bestaan hoofdzakelijk uit wintereiken.

Een superoude eik is meestal een bouwval die op allerlei plekken nieuwgroei vertoont en waarbij de oude stam als een soort ruïne in het midden staat. Het is een levensgemeenschap waarin vooral schimmels een grote rol spelen. (Zie: 'De verborgen boom' van Gerrit Jan Keizer)

Monumentale oude eiken in Nederland

In Nederland, waar eikenhout schaars was vanwege het intensieve gebruik, vind je maar weinig opgaande eiken van meer dan 300 jaar oud.

Voor onze boomtoeristen:

De Kroezeboom van Fleringen bij Tubbergen in Twente.

Geschatte leeftijd 400 tot 500 jaar.

De Dikke Boom van Verwolde, bij Laren (Gelderland): ca. 450 jaar.

De Wodanseiken van Wolfheze: 300 tot 450 jaar.

De Kroezeboom van Ruurlo: 350 tot 400 jaar.

De Kozakkeneik van Delden: ca. 350 jaar.

Verschillende eiken bij Paleis Het Loo in Apeldoorn. Ze zijn geplant in 1685 en dus 329 jaar oud.

De Reuzeneik van Vorden met een geschatte leeftijd van 240 jaar: een in augustus 2008 op 4 meter hoogte afgebroken enorme tak bevatte 211 jaarringen (info: Bomenstichting).

De Zomereik op Landgoed Hilverbeek, 's Graveland. Geschatte leeftijd 284 jaar. Een in 2004 afgebroken tak bevatte 250 jaarringen (info: Bomenkennis).

Twee zomereiken met de naam Adam en Eva staan op landgoed Stoutenburg-Noord (gemeente Amersfoort).

Hun leeftijden worden geschat op zo'n 300 tot 400 jaar.

Wintereik

Wintereiken kunnen 25- 40 m hoog worden.

Ze groeien vaak slanker en rechter op dan de zomereik. De vertakking is meestal ook minder kronkelig en hoekig. De kroon is geslotener en regelmatig. En om het wat gemakkelijk te maken: er bestaan ook nog bastaarden (*Quercus x rosacea*) van zomer- en wintereik!

Het hout is ook van prima kwaliteit.

De wintereikenbossen van de Spessart (tussen Frankfurt am Main en Würzburg) zijn beroemd om hun prachtige langstammige 'fineereiken' van 300-400 jaar oud.

Moeraseik

De moeraseik komt oorspronkelijk uit de rivierdalen in het noordoosten van de Verenigde Staten en wordt daar 25 m hoog. Hij wordt sinds het einde van de achttiende eeuw in Europa vooral langs straten en in parken en plantsoenen binnen de bebouwde kom aangeplant. De boom verdraagt geen kalk en is ondanks zijn naam minder geschikt voor natte,

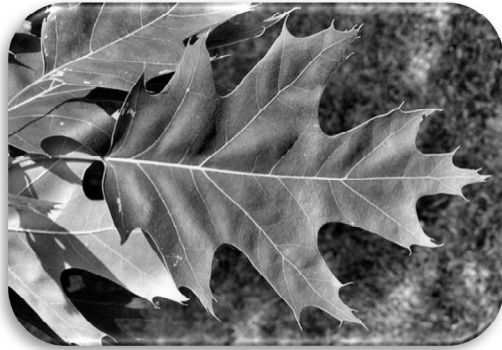
moerasachtige gronden. Korte overstromingen verdraagt hij wel. De bladeren worden in de herfst prachtig diepbruin.

De kwaliteit van het hout is niet geweldig in vergelijking met die van de inheemse eikensoorten.

De moerasedik heeft smalle diep ingesneden bladeren met aan beide kanten twee tot vier spitse lobben. Het is 7 tot 10 cm lang.

Op vijftien- tot twintigjarige leeftijd gaat de boom ca 13 mm grote eikels dragen, die twee jaar nodig hebben om te rijpen. Pas na een koudeperiode kunnen ze kiemen. De boom groeit matig snel en wordt in Nederland niet hoger dan 20 m.

Amerikaanse eik

De Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) lijkt op de moerasedik en komt oorspronkelijk ook uit Noord-Amerika. Hij wordt in Europa sinds 1825 veel aangeplant als sierboom.

Ook in bossen is hij op grote schaal aangeplant. Een nadeel van deze soort is dat hij een brede en dichte kroon vormt en daardoor in bossen andere boomsoorten verdringt. Omdat Amerikaanse eiken nog pas betrekkelijk kort in Europa groeien hebben ze 10x minder vijanden en opruimers dan de inlandse soorten. De bladeren verteren daardoor slecht en verstikken de ondergroei. Er zijn bosbeheerders die daarom vinden dat deze soort hier niet thuishoort en hem daarom

rigoreus kappen.

Een Amerikaanse eik kan hier 35 m hoog worden.

Kenmerken

De boom heeft een korte, rechte stam. Daarin kan bij beschadiging van de bast (door een laag zuurgehalte van het hout) gemakkelijk rotting optreden. Hij wordt onder normale omstandigheden 60-90 cm dik.

De bladeren kunnen wel 20 cm lang worden en zijn vrij breed. Ze hebben vier tot vijf spitse, getande lobben. De uiteinden vertonen kleine kammetjes. In de herfst zijn de bladeren dofrood of roodbruin en takken werden daardoor vroeger vaak in chrysantenboeketten gebruikt.

Deze eikels zijn ook pas in het tweede jaar na de bloei rijp en hebben eveneens een koudeperiode nodig om te kunnen kiemen.

Amerikaanse eiken worden veel minder oud dan de Europese eiken, vooral omdat na zo'n 40 jaar het gevaar van vallende takken enorm toeneemt, wat al snel tot kappen leidt.

Het hout is veel minder duurzaam dan het hout van de zomereik. Het wordt wel binnenshuis gebruikt: voor vloeren en meubels.

Net als de Moerasedik groeit de Amerikaanse eik niet of slecht op kalkrijke grond.

De eikels worden gegeten door verschillende soorten spechten, , gaaien, mezen, kwartels, fazanten, kraaien, en korhoenders. Jonge uitlopers en bladeren zijn in trek bij herten en muizen.

En voor je ooit een eik gaat kappen: lees de volgende uitspraak:

"Ik ben je steun en toeverlaat in moeilijke tijden. Je kan mij alles vertellen en ik ben er voor je, altijd. Ik geef je de kracht om door te kunnen gaan met moed, standvastigheid en trots."
(www.shamanshome.com)

Bronnen: Wikipedia en www.stemderbomen.nl

Speciaal voor bomenliefhebbers: kijk eens op www.abedeverteller.nl (over de symboliek van bomen).

Aronskelk, (*Arum maculatum*)

Ik heb de Aronskelk altijd een mysterieuze, intrigerende plant gevonden. Die rechtopstaande lichtgroene vlag met een kolf ervoor. De dooraderde bladen waar soms ook nog donkere vlekken op zitten en later die prachtig gekleurde bessen.

Onkruid is het niet echt. De voortplanting gaat alleen vlot als alle omstandigheden gunstig zijn. Maar dat is in de meeste tuinen niet het geval.

De Latijnse naam

Waar de Latijnse naam vandaan komt is onduidelijk. Het Griekse woord aros, nuttig, zou kunnen, omdat de zetmeelrijke knollen gegeten werden. Daarnaast is er het Griekse aron dat Slangenwortel betekent. Wie de wortelknol bij zich had zou geen last hebben van slangenbeten. Ook zou het werkwoord rainoo, bevochtigen, er mee te maken kunnen hebben.

Aronskelken groeien immers graag op natte plekken. De voetslippen van de bladeren, doen aan een haak, aris, denken. En dan is er nog de opvatting dat de oude Griekse plantennaam aron gelatiniseerd is. Uitzoeken dus maar! Maar dat maakt het verhaal alleen maar interessanter.

Nederlandse namen en volksnamen

De Nederlandse naam Aronsstaf (Duits: Aronsstab) heeft te maken met de stafvormige bloeikolf. Die vertoont gelijkenis met de staf van de Bijbelse hogepriester Aaron. Een oude sage vertelt dat de plant is ontstaan uit die staf. Zijn twee boodschappers Josua en Caleb droegen daaraan een grote druiventros uit het beloofde land: Kanaän. Toen zij de staf na aflevering in de grond staken ontstond daaruit een Aronskelk.

De plant werd ook gezien als boodschapper voor de oogst. Boeren dachten vroeger dat je aan de grootte van de bloeikolven kon zien of de oogst goed zou worden (of niet natuurlijk...).

Het tweede deel van het woord Aronskelk heeft te maken met de kelkvormige bloeischeide. Aronswortel of Aronsknol zijn duidelijk genoeg.

In de vroege middeleeuwen gebruikte men de naam Aron barba al. En daarmee zou de naam Aronsbaard wel heel erg lang in omloop zijn. Ook Hildegard von Bingen (ca. 1150) gebruikte de naam Aaron al. Hij ontstond waarschijnlijk door de vorm van het blad dat van achteren twee punten heeft en van voren een, zo spits als een baardje. Zo een als Aaron had.

De mensen kenden de vorm van de bladeren goed. Dat blijkt wel uit de volksnamen die daarop betrekking hebben. Ze zagen er een Kalfspoot of Kalfsvoet in (Zuid-Holland en Walcheren).

De Latijnse soortnaam 'maculatum' wijst op de donker gevlekte bladeren. Om hem van de hier verwilderde Italiaanse aronskelk (*Arum italicum*) te onderscheiden werd de inheemse soort als Gevlekte aronskelk bekend. Tegenwoordig heet hij weer gewoon Aronskelk. Zoals bij de gaai het 'Vlaamse' werd hier het voorvoegsel 'geflekte'

afgeschaft. Het onderscheid is trouwens duidelijk te zien. **De gewone Aronskelk heeft een paarse, de Italiaanse een gele bloeikolf.**

Over die vlekken op de bladeren bestaat een legende: op Golgotha groeide de plant aan de voet van het kruis. Bij de kruisiging vielen er spatten van Jezus' bloed op de bladeren. Sinds die tijd heeft de Aronskelk die donkere vlekken.

En er is er nog zo'n verhaal, maar dat slaat het bloed van Christus viel niet alleen op de de vruchten. Vanaf dat moment zijn die Deze rode vruchten in een krans vielen de Walcheren noemde men ze Kraalpioenen. De Aronskelk had trouwens massa's Zutphen was dat Kindje-in-het-pak, omdat bloeischede zit als een baby in de luiers. Nederland dacht men dat: in het zuiden van plant Babe-in-the-cradle. Uit bijgeloof plant in de wieg bij kleine kinderen, om die nachtmerries te beschermen.

Maar de bessen zijn wel vergiftig. Als je ze het begin zoet, maar een paar minuten pijnlijke zwelling van lippen en tong en mondslijmvlies zwaar geïrriteerd! Ervan verstandig...

Andere gekke namen zijn Vader-in-de-koekkas (Zuid-Limburg) en Dominee-op-de-preekstoel. In Engeland circuleerden er wel drieënnegentig volksnamen. Naar de bloeikolf kwamen daar namen voor als Duivelsstokjes, Manskracht en - naar de bloeischede - Hazenoren.

op de knalrode bessen: bladeren maar ook op rood gekleurd. bevolking op. Op

volksnamen. Bij de bloeikolf in de Niet alleen in Engeland heette de legde men zelfs een tegen boze geesten en

zou eten smaken ze in daarna ontstaat er een raakt het snoepen is dus niet zo

De bladeren bevatten scherpe calciumoxalaatkristallen. Als het blad gekauwd wordt prikken ze op de tong. Reeën of insecten hebben er daarom absoluut geen trek in.

Het zetmeel uit de wortels werd vroeger wel als stijfsel gebruikt, maar de wasvrouwen kregen er blaren van op hun handen. Maar toen er iets beters op de markt kwam was dat gauw voorbij.

Rijpe bessen worden wel gegeten door merels, fazanten en duiven.

De Aronskelk werd in de geneeskunde weinig gebruikt. Dat kwam waarschijnlijk door de giftige bestanddelen. Dat gif, aroïne, verdwijnt echter als de wortel gekookt wordt. Daarom kon je die rustig eten.

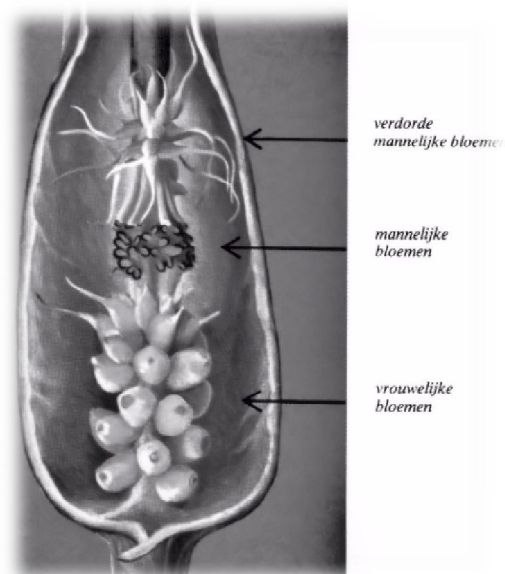
Hij werd ook gebruikt bij het maken van cosmetica. In Frankrijk werd de gedroogde knol tot 'Cypressepoeder' gewreven. In Engeland kende men het onder de naam Portland sago. Dat was destijds het middel om rimpeltjes weg te werken. Dit gebruik wordt trouwens al in 1563 vermeld. IJdelheid is van alle tijden!

Het is gebleken dat de sigaarvormige kolf warmte produceert. Daardoor is de temperatuur in de kelk een paar graden hoger dan die van de omgeving.

Die warmte en de lichte geur van rottend vlees zijn voor vliegen onweerstaanbaar. Na het landen glijden ze omlaag langs de gladde bloeischede en raken opgesloten bij de lange meeldraden. Soms duurt dat een hele nacht! Doordat ze wild proberen te ontsnappen is bestuiving gegarandeerd. Als de bloeischede verwelkt kunnen de zwaar bepoederde vliegen er weer uit.

Gaatjes in de kolf worden door Bosmuizen veroorzaakt. Kennelijk vinden ze de inhoud lekker!

De aronskelk, met zijn bloem recht omhoog naar de hemel gericht, is een symbool voor de Maagd Maria. Die bloem werd ook vaak verwerkt in slingers versierd met bloemen en bladeren. Aan de andere kant werden Aronskelken vroeger ook vaak gebruikt bij heksenrituelen en magische praktijken.

Bronnen:

Planten en hun naam, H. Kleijn, Meulenhoff, 1970

De Bessen Elfjes, Nellie Donker, A. Storm Van Leeuwen, 1943

Wikipedia en andere sites

gevlekte
aronskelk

De aronskelk is nog te vinden in vochtige bossen. Er zijn twee soorten, n.l. de gevlekte - en de italiaanse Aronskelk. De laatste is in ons land zeldzaam geworden. Ze zijn van elkaar te onderscheiden, door de donkere vlekken op't blad van de gevlekte aronskelk. De bloemen - die april - mei verschijnen - zijn versholen tussen't frisgroene blad. Ze zijn lichtgroen en hebben 'n heel aparte vorm. In aug-sept. zijn alleen nog 'n paar stelen te zien, met aan de top 'n groepje helder-rode bessen. De gehele plant is giftig!

Gele composieten

Een paar weken geleden kwam ik door de Anton Tjndinklaan in Ulft. Het gras langs het trottoir was kort afgemaaid. Het viel me in het voorbijrijden op dat de Paardenbloemen wel erg lichtgeel waren. Tè lichtgeel vond ik. Van dichterbij bekeken bleek waarom. Het waren helemaal geen Paardenbloemen. Het waren Muizenootjes. Die verwacht je niet in stadsgras... Het is een van de vele composieten die nu bloeien. Laag, hoog, vertakt of niet vertakt, met of zonder hartje en een heleboel daarvan zijn er geel.

Ik wil nu eens schrijven over die gele bloemen zonder hartjes. Ik gebruik overigens nog steeds de term Composieten, samengesteld-bloemigen. In de moderne systematiek is die vervangen door Asteraceae, Asterachtigen. Maar daar moet ik nog even aan wennen...

Ik heb wat van die 'harteloze' geeltjes op een rijtje gezet: Akkerkool, Biggenkruid, Morgenster, Melkdistel, Havikskruid, Leeuwentand, Paardenbloem, Streepzaad en natuurlijk **Muizenoor**. Het is een grote uitdaging om ze uit elkaar te houden en zelfs gevorderde florakenners zitten soms bij het determineren van gele composieten soms nog met hun handen in het haar (als ze dat nog hebben, tenminste).

Al die soorten hebben ook al heel lang een geweldige spraakverwarring op hun geweten. Zeker als je over de grens kijkt. Een voorbeeldje. 'Leontodon' is een Latijnse geslachtsnaam. Vertaald betekent het 'leewentand'. En zo heet in het Nederlands ook een van die planten. Maar let op! Het Duitse 'Löwenzahn' heet hier Paardenbloem. Veel Duitsers noemen die plant door de kleur ook wel Butterblume. En Boterbloemen horen in Nederland toch echt bij een andere familie. Die heet in het Duits dan weer Hahnenfuß, maar Hanenpoot is bij ons een gevreesde grassoort...

Goed dat Linnaeus een zijn opvolgers destijds universele namen voor alle planten bedacht hebben. Nu kun je daar zelfs in Japan en China mee uit de voeten.

Om op onze gele Asteraceae terug te komen. Ze hebben behalve hun kleur nog iets gemeen. Hun bloem is eigenlijk een hele verzameling bloemen. Elk geel lintje is een vijftallige bloem op zich, die oorspronkelijk vijf kelk- en kroonblaadjes had. Ze zijn aan elkaar gegroeid, maar op één plek niet. Elk lintje heeft nu nog vijf tanden. Dat was je misschien al eens opgevallen. De kelkblaadjes vormen samen het omwindsel.

Zo'n bloempje kan overigens ook een buisje geworden zijn. Dat is het geval bij composieten met een hartje, zoals bijv. een Madeliefje en een Zonnebloem. Maar daar heb ik het nu niet over. Veel lintjes van een harteloze kunnen uitgroeien tot een vruchtje met een uiterst effectief zweeftoestel dat het soms mijlenver van moeder laat wegzweven. Hoeveel Paardenbloemen heb je dit jaar al uit je tuin gestoken? Ze kwamen er gedragen door de wind.

Dit keer geen verhaal over geneeskrachtige werking, bijgeloof of volkswijsheden. Een beetje vergelijken en op een rijtje zetten - voor de liefhebber - mag ook wel eens...

Ik begin met het **Biggenkruid** (*Hypochaeris*).

In onze omgeving is alleen **Gewoon Biggenkruid** (*H. radicata*) te verwachten.

Het is een veelvoorkomende plant.

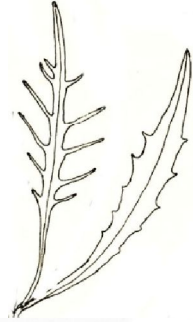
De gele lintbloemen zijn van buiten blauwgrijs en veel langer dan het omwindsel. Ze staan de hele dag open en

je ziet in de bloem een duidelijke buitenkrans. De bloemstengels zijn doorgaans vertakt en hebben schubjes. De bladen zijn stijf behaard. De vruchtjes krijgen een pappus, een parachute, waaraan ze wegzweven. Er zit geen lang, dun steeltje

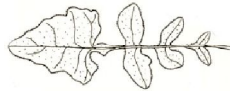

aan, zoals bij de Paardenbloemen.

Vertakte leeuwentand (*Leontodon autumnalis*) lijkt behoorlijk veel op de Biggenkruid. De groeiplaatsen zijn ook ongeveer gelijk. Maar als je op de rozetbladeren let moet je er uit komen. Die hebben aan de top een lange, spitse driehoek. Bij de vorige is die kort en vrij stomp. Voor de rest lijkt hij er wel op. Alleen zit de pappus dicht op de vrucht. Maar dan moet er natuurlijk wel al zaadpluis aan zitten als je hem vindt...

Akkerkool (*Lapsana communis*) is slank met een ijle pluim en betrekkelijk kleine bloemen. Als je hem een-maal kent hebt is hij niet moeilijk meer. Het diep gedeelde lage blad is een duidelijk kenmerk. Aan de zaadjes zit geen pappus. Vliegen is kennelijk niet nodig!

Een heel mooie gele is ook de **Gele morgenster** (*Tragopogon pratensis*). Die is niet echt moeilijk. Hij heeft lange lijnvormige bladeren. De pluizenbollen zijn altijd erg groot en indrukwekkend in de lage zon. Je zou hem kunnen verwisselen met een Kleine schorseneer, maar die is hier zo zeldzaam dat je daarvoor nauwelijks bang hoeft te zijn...

Melkdistels (*Sonchus*) zijn ook zo moeilijk niet. Je herkent ze direct aan het melksap dat er uit komt en de slippen aan de bladvoet die om de stengel heen zitten. Kompassla (*Latuca virosa*) lijkt er wel wat op, maar de bladeren zijn meestal minder of niet ingesneden en draaien met de zon mee.

Paardenbloemen kent iedereen, daaraan heb ik op deze plaats al eens aandacht besteed. Op de website kun je het artikel vinden in mijn verzamelde 'Onkruid'-stukjes.

Klein streepzaad (*Crepis capillaris*) is ook vrij algemeen. Het is goed te herkennen aan het onregelmatig diep ingesneden blad, onbehaard, dat heel veel vormvariatie vertoont.

Tenslotte noem ik nog de **Havikskruiden**, waarvan de **oranje vorm** het opvallendst is. Maar de leukste is ongetwijfeld Muizenoor (*Hieracium pilosella*, afbeelding zie boven) met zijn bleekgele bloemen. Op puur zand, droog en in de volle zon, voelt het zich thuis. Op de bladeren staan heel veel haren in verschillende soorten (loep!). Op de rozetbladeren zijn dat er veel minder dan op die van de uitlopers.

Ik wens je veel plezier bij het 'uitpluizen'

Kamperfoelie (*Caprifolium pericyclimenum*)

Wie een lekker luchtje in de tuin wil hebben moet Kamperfoelie planten. De geur ervan op een lauwe zomeravond is overweldigend! De plant lokt er *nachtvlinders met lange roltongen mee*. De bloemen zijn ook nog eens een lust voor het oog. Zowel die van de wat bescheidener Wilde als van de Tuinkamperfoelie.

Wist je trouwens dat de Kaardenbol en de sneeuwbesen die we vroeger met een blaaspijp tegen de ramen kapotschoten er familie van zijn? Dat zou je niet zeggen en ik wist het dan ook niet.

Waar het schrijven van een stukje al niet goed voor is...

Rare naam

Trouwens, wel eens in Kampen geweest? Geweldig hè? Die nootmuskaatboomwouden daar! Niet gezien? Klopt helemaal! Kampen ligt nu eenmaal niet zo'n regenrijk tropisch kustgebied waar die bomen zich thuis voelen. Nou vraag je je natuurlijk af wat die muskaatnoten met Kamperfoelie te maken hebben. Als je weet dat foelie ook een product van de muskaatnotenboom is, zal het je wel duidelijk zijn. Maar voor het geval dat niet zo is, leg ik het maar even uit.

'Foelie' komt van het hetzelfde Latijnse woord 'folium' als 'folie'. Het betekent 'blad'.

En of het nu een blad van een boom, een blad papier of een blad huishoud- of aluminiumfolie is, doet er niet toe. Een oud woord voor een dik boek is foliant en een bepaald groot papierformaat heet folio. Nu je dit weet spreekt portfolio of portefeuille (van het Franse woord voor blad) ook voor zich. 'Folie' is dus gewoon de naam voor een dunne laag.

Foto: Frans Witjes

Maar het is niet het blad van de muskaatnotenboom dat hier bedoeld is. Dat zou te gemakkelijk zijn. Nee, om de muskaatnoot zelf zit tussen de noot en de schaal een **tussenlaag**, net als bij een hazelnoot of een amandel: de zaadhuid. Die heeft in dit geval een speciale vorm en een speciaal aroma en werd apart als gedroogde specerij verkocht. Handel is handel! Toevallig of niet, het Etymologisch Woordenboek der Nederlandse taal geeft als vroegste vermelding van het woord kamperfoelie het jaar 1670: uitgerekend de VOC-tijd!

Potjeslatijn

Maar wat heeft de stad Kampen er in vredesnaam mee te maken? Nou, drie keer helemaal niks! Dit is een typisch geval van verbastering door het niet begrijpen van potjeslatijn.

Kamperfoelie hoort bij een plantenfamilie die Caprifolium heet. Capri, weten we, is een Italiaans eiland. Capri is een vorm van het Latijnse woord caper en betekent '(van de) geiten'. Capri is kennelijk een geiteneiland. Dat wisten de Hollanders niet en ze konden er dus ook niets mee. Kampen, ja die oude Hanzestad, die kenden ze en foelie ook wel. En zo is 't gekomen. Ooit is er iemand begonnen het woord te gebruiken en het 'bekte' kennelijk wel lekker zo. Kamperfoelie dus! Goed, Caprifolium betekent dus letterlijk 'geitenblad.' In het woord capriool (bokkensprong) vinden we dit ook terug. Dit deel van het woord werd in het Nederlands aangepast. De invoeging van een 'm' voor een 'p' komt in de volksetymologie wel vaker voor, zoals ook in 'pampier'. Het tweede deel werd mogelijk aangepast n.a.v. het woord kampernoelie of kampernoelje. Zo heetten destijds eetbare plaatjeszwammen zoals de champignon.

Etymologie

De volksetymologie (etymologie betekent 'woordherkomst') bestudeert zulke verschijnselen. Een bekend voorbeeld is 'scheurbuik'. Dat heeft niets met een scheurende buik te maken (je tanden

vallen uit door gebrek aan vitamine C) maar met het onbegrijpelijke Latijnse 'scorbutus' dat verbasterd werd.

Kamperfoelie (*Lonicera*) is een geslacht van slingerplanten en struiken dat in Europa, China, Noordoost-Azië en in de Verenigde Staten voorkomt. De planten slingeren zich om andere planten en bomen en voorwerpen.

De bloemen hebben vooral 's avonds een sterke zoete geur. Ze zijn er in diverse kleuren, vooral de rozerode en geelwitte vorm zie je veel. Je kunt hem vrij gemakkelijk voortkweken door zomer- of winterstekken.

Volksnamen

Hier en daar heette de plant hier inderdaad Geitenblad, een letterlijke vertaling van het Latijnse woord dus. De officiële naam van Tuinkamperfoelie is *Lonicera caprifolium*. Hier komt de Latijnse term dus terug als tweede deel van de naam, die de soortaanduiding is. Linnaeus vernoemde de planten naar de Duitse arts en natuurhistoricus Johann Lonitzer (1499-1569). De tweede naam van onze Wilde kamperfoelie, *periclymenum*, betekent 'omranken'. Hij draait zich overal omheen.

Dodonaeus heeft de kamperfoelie onder de naam Gheytenbladt beschreven en gaf als synoniem Mammekenscruyt. Hij vermeldt ook dat *Caprifolium* de artsenaam was, de Latijnse naam die apothekers op de potjes gebruikten.

Geitenblad heet in het Frans 'chèvre-feuille', in het Duits 'Geißblatt' en in het Italiaans 'caprifoglio'. Volgens Heukels waren in 1907 Kaperfolie en Kaprifolie ook hier en daar in Nederland nog gebruikte volksnamen van de Wilde kamperfoelie. In 't Zuid-Afrikaans heet hij kamferfoelie. De Engelse namen Woodbine (houtrank) en Honeysuckle wijken hiervan totaal af.

In Engeland zijn ze gek op wandelstokken van struiken zoals Hazelnoot, waarvan de takken door kamperfoelie omwikkeld zijn geweest en daardoor een mooie spiraalvorm hebben gekregen.

Kamperfoelie in de geneeskunde

Kamperfoelie wordt bijna niet meer gebruikt in de westerse geneeskunde. In de reguliere al helemaal niet.

Dat was vroeger wel anders. Als Romeinen niet konden plassen of last van astma hadden grepen ze naar kamperfoelie als medicijn. Ze gebruiken dan meestal de zaden en de bast omdat die vocht kunnen afdrijven. *Dioscorides* beschrijft een aftreksel van kamperfoeliezaden dat hielp bij verschillende problemen. Als je last had van je milt raadde Plinius aan kamperfoelieblaadjes in wijn te laten trekken.

De bladeren zouden laxerend zijn en van de bessen moet je braken. Vandaag de dag wordt kamperfoelie in Azië nog wel veel gebruikt (wat niet trouwens?). Ze zetten er daar o.a. thee van die bacteriën bestrijdt bij allerlei ontstekingen. Er wordt ook een bloeddrukverlagende werking aan toegeschreven.

Bronnen:

www.gtb.inl.nl,

www.wikipedia,

www.surfspin.nl

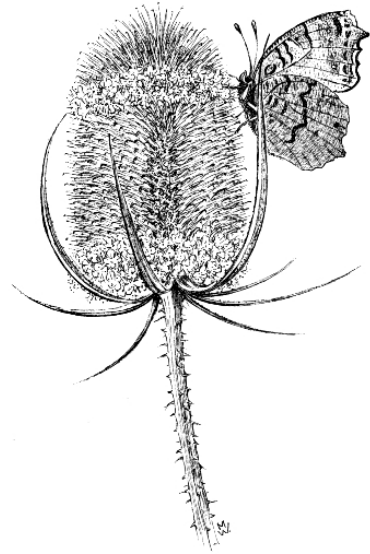
www.geheugenvannederland,

www.kuleuven-kulak.be,

www.info.nu

Grote kaardebol, (*Dipsacus fullonum*)

Intrigerende planten, die kaardebollen! Ik weet nog dat ik ze voor het eerst zag met dat waterbakje tussen de bladeren en die zaagstekels. Je kon hem in de flora (HH&T) gelukkig gemakkelijk vinden. Want echt determineren, nou, 't was dat het moest op school! Wat had ik daar toen nog een hekel aan! Groot, stekelig, en heel veel insecten rond de bloemetjesbal. Als je tuin er geschikt voor is hoef je hem nooit te zaaien. Toch is het geen lastig kruid, weg schoffelen van de plantjes is heel gemakkelijk als wat groter zijn. Ze zijn goed herkenbaar door de stekelige middennerf.

Naam

De naam Kaardebol is afgeleid van het Latijnse 'carduus', distel. De botanische naam *Dipsacus* stamt uit het Grieks: 'dipsao' wat betekent 'ik heb dorst' (dipsa = dorst). Dat zal wel komen door de tegenoverstaande bladen die aan de voet zijn samengegroeid, zodat er een kommetje ontstaat waarin na regen water blijft staan. Het nut daarvan is onbekend. *Dipsacus* valt onder de Kamperfoeliefamilie, wat je niet zou verwachten. De Latijnse soortnaam betekent bij ons 'ruwharig' en soms ook 'van stekels voorzien'. Maar het zijn echt geen distels ook al hebben ze stekelige stengels. Die vormen heel andere familie met een totaal andere bloembouw.

Hier komen twee soorten in het wild voor: de Grote en de Kleine kaardebol (*Dipsacus fullonum* en *D. bijous*). De laatste is zeldzaam. Hier in de buurt groeit hij in het bos tussen Engbergen en Anholt. Bij mij in de tuin houden de uitgezaaide exemplaren het al een aantal jaren vol. De gekweekte Weverskaarde of Volderskaarde uit het Middellandse zeegebied werd vroeger gebruikt om laken op te ruwen of te 'kaarden'. Onze Grote kaardebol was ongeschikt voor dit doel.

Verschijsning

De Grote kaardebol is een forse tweejarige plant die in het tweede jaar bloeit vanaf juli tot en met september. Hij wordt 1 à 2 meter hoog. In het eerste jaar ontwikkelt zich een bladrozet. Rond de eironde, rechtopstaande verzameling bloemen (hoofdje) zit aan de onderkant een aantal gebogen stekelige schutbladen, waarvan sommige langer zijn dan het bloemhoofdje zelf. Eerst komt er een ring van veel kleine, lila, tweezijdig symmetrische bloemen halverwege het hoofdje in bloei en verplaatst zich daarvandaan zowel naar boven als naar beneden.

De viertallige bloempjes hebben een onderstandig vruchtbeginsel. Een kelk ontbreekt, maar op het vruchtbeginsel staat wel een aantal stijve haarachtige tanden. Daaromheen zit nog een apart vergroeid omhulsel, de buitenkelk. In het bloemhoofdje staan stekelige schutbladen of stroschubben met stijve rechte punten om de bloemen heen.

De vier meeldraden steken ver buiten de bloemkroon. Ze zijn niet vergroeid zoals bij composietenbloemen. Het vruchtbeginsel wordt na bevruchting een eenzadige, vierkante en geribde schijnvrucht.

Het is een geliefde insectenplant. Veel insecten bezoeken de bloemen van Grote kaardebol om nectar te tanken en zorgen zo voor bestuiving en bevruchting.

De uitgebloeide bloemhoofdjes zijn gedroogd heel goed houdbaar en doen het goed in bloemschikwerk.

De Grote kaardebol is in Nederland een wettelijk beschermde plant.

Voorkomen

Bij ons in het rivierengebied maar ook in Zuid-Limburg en Zeeland is hij plaatselijk algemeen. Op

andere plaatsen is ze redelijk zeldzaam. Hij wordt ook uitgezaaid als sierplant. Het is een pionierplant op vochtige, kalkhoudende grond, in bermen, op dijken, in ruigten en in tuinen.

Namen en volksnamen

Nederlands: Grote kaardebol (Grote kaardenbol, Wilde kaardebol, Kaarde), Fries: Kaarde, Engels: Wild teasel (Fuller's teasel), Frans: Cardère sauvage en Duits: Wilde Karde

In het dagelijks gebruik kwam de naam Kaardedistel voor, wat natuurlijk ook op de distelachtige habitus sloeg. In Zuid-Limburg kwam de benaming van Wil kem (wilde kam) voor. Een oude Engelse naam was Wulfescamp (wolfskam) en in Westfalen zei men gewoon Kämme.

De soort heeft daarnaast volksnamen als Kaardekruid, Kanneboender, Kanneborstel en Kannewasser, omdat de plant gebruikt werd om melkkannen schoon te maken. Het is heel goed mogelijk dat deze namen door elkaar werden gebruikt voor alle Kaardesoorten. In andere landen vinden we overeenkomstige namen: Gläserbeitscher in de Pfalz en Flaschenputzer in Zwitserland. Kretse en Venusbekken vormen een uitzondering. De oude naam Kretse zal wel te maken hebben met het Duitse kratzen, krabben. Je kon je aan de stekels van de plant krabben. De naam Venusbekken ontstond door de vergelijking van het waterkommetje met het bad van Venus. Een toelichting daarop geeft Dodonaeus. Hij vertelt ons dat de Romeinen de plant Labrum (Lavacrum) veneris noemden en de Grieken Aphrodite's loutron, wat in beide gevallen vertaald 'badkuip van Venus' oplevert.

Geneeskracht

Grote kaardebol is een geneeskrachtige plant die een bloedzuiverende werking heeft. Bovendien is ze eetlustopwekkend en vochtafdrijvend. Uit de wortel en het blad worden smeersels samengesteld om de pijn bij reuma en jicht te bestrijden. Ook leverde hij vroeger een medicijn op dat intern tegen tuberculose gebruikt werd.

De wortel was in de apotheek bekend als Radix Dipsaci en werd als urine- en zweetafdrijvend middel voorgeschreven. Bij P. Nijlandt (1682) vinden we nog veel meer recepten tegen allerlei ziekten en kwalen. Bij voorbeeld: 'Voor ronde ende schemerende oogen, Placken ende Sproeten des aengesichts, Vergadert het water 't welck tusschen twee Kaerdenbladeren behoudenwordt ende wascht u daer mede dickwils.'

Later, in de achttiende eeuw werd dit water aangeprezen als schoonheidsmiddel om het gezicht van sproeten en andere vlekjes te ontdoen. Het zou er ook verjongend op inwerken, vertelde men.

Magie

Heksen zouden het bolletje als kam gebruikt hebben.

Dat was het enige dat ik vond. Magertjes... Jammer! Volgende keer beter.

Bronnen:

Wikipedia

<http://www.wildebloemen.info>

<http://www.floravannederland.nl>

Planten en hun naam door H Kleijn, Meulenhoff, 1970

